

GEBIEDSPLAN

Agrarische Natuurvereniging Oost-Groningen

september 2019

Europees Landbouwfonds voor
Plattelandontwikkeling: Europa
investeert in zijn platteland

Ministerie van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit

Inhoudsopgave

GEBIEDSPLAN	0
Voorwoord	1
Samenvatting en belangrijkste bevindingen	2
1. Inleiding en achtergrond	3
1.1. Aanleiding.....	3
1.2. De pilot Akkerbelt.....	4
1.3. Agrarische Natuurvereniging Oost-Groningen (ANOG)	6
1.4. Status van dit document	7
2. Beleidsdoelen	9
2.1. Bodem	9
2.2. Water.....	9
2.3. Biodiversiteit.....	11
2.4. Landschap.....	12
2.5. Klimaat.....	13
2.6. Overige beleidskaders en initiatieven	13
2.7. De beleidsopgaven en het nieuwe GLB.....	15
3. Het gebiedsproces.....	16
3.1. Omschrijving stappen.....	16
3.2. Werkwijze gebiedsproces.....	17
4. Aanbevelingen voor het nieuwe GLB	18
4.1. Ervaren knelpunten GLB vanuit boeren	18
4.2. Adviezen voor het nieuwe GLB	19
4.2.1. Stimuleren en belonen voor samenhang	19
4.2.2. Proces	20
4.2.3. Nationaal en provinciale organisatie.....	20
4.2.4. Kennis en monitoring	20
4.2.5. Groenblauwe architectuur	21
5. ANOG als regionale vergroeningsregisseur	23
5.1. De ambitie van ANOG.....	23
5.2. Mogelijke rollen, verantwoordelijkheden en werkzaamheden	23
5.3. Naar een organisatie ANOG 2.0	24
5.4. Een aantal randvoorwaarden	24
5.4.1. Ruimte en flexibiliteit om maatwerk te kunnen leveren	24
5.4.2. Vertrouwenspositie ten allen tijde behouden	25

5.4.3.	Een duidelijke ingang/plek voor overleg en afstemming	25
5.4.4.	Een andere financieringsmethodiek.....	26
5.4.5.	Het hebben van leer- en ontwikkelruimte en budget	26
5.4.6.	Overige randvoorwaarden	26
6.	Verschillen tussen klei, zand- en dalgrond	27
6.1.	Bodem- en landschapstype	27
6.2.	Cultuur en draagvlak voor collectieve invulling	28
6.3.	Draagvlak en ambities bij boeren voor type maatregel	28
7.	Het regionaal maatregelen menu	29
7.1.	Gebiedsgerichte sturing door het collectief	29
7.2.	Uitwerking per doel	30
7.3.	Regionale maatregelen menu's klei, en zand- en dalgrond	31
7.3.1	Kleigronden	31
7.3.2	Zand- en dalgrond	32
7.4.	Andere kansrijke maatregelen voor de ecoregeling	33
8.	Afsluiting.....	34
Bijlage: doelen en maatregelen tabel		xxxvi
Doelen en maatregelenlijst Klei		xxxvii
Doelen en maatregelenlijst Zand		xxxviii

Voorwoord

Het toekomstige Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) wordt op dit moment (juli 2019) vormgegeven. In zeven landelijke pilots worden bouwstenen aangeleverd voor het Nationaal Strategisch Plan (NSP). De Agrarische Natuurvereniging Oost-Groningen (ANOG) heeft in de pilot 'Met regionaal maatwerk naar een groenere akkerbouw' ("Akkerbelt") middels een gebiedsproces diverse bouwstenen voor de akkerbouw ontwikkeld.

In het voorliggende gebiedsplan wordt ingezoomd op de kansen die er liggen voor de akkerbouw in Oost-Groningen. De woorden van gedeputeerde Henk Staghouter op 19 juni: "Mooi dat Noord-Nederland experimenteer gebied is geworden in het realisatie plan Landbouwvisie" sluiten hier mooi op aan. We sterken ons daarom ook dat we uit moeten gaan van onze kracht in de regio en we zullen geen mogelijkheid onbenut laten om deze geboden ruimte te gebruiken om verder invulling te geven aan de wensen in het gebied. Dit gebiedsplan kan tevens gezien worden als uitnodiging naar andere partijen, om samen de ideeën voor vergroening verder vorm te geven.

Heel tevreden zijn wij over het voorliggende gebiedsplan dat ondanks de gevoelde tijdsdruk in gezamenlijkheid tot stand is gekomen. Heel constructief was de samenwerking binnen ANOG met collega bestuurders, en medewerkers, specifiek te noemen Marjon Schultinga die als projectleider veelal het overzicht en coördinatie op zich nam, Twiga van der Werf die een groot deel van het schrijfwerk voor haar rekening nam en Irene van Dorp en Marieke Peterson van Bureau Wing die het proces mede vorm hebben gegeven en bewaakt. De Provincie Groningen die via gedeputeerde Henk Staghouter en haar medewerkers ondersteunen in het proces, waar bij Peter Roelfsema betrokken is als projectleider voor de Regiodeal Noord-Nederland waarbij gewerkt wordt aan natuurinclusieve landbouw. De boeren die op de gebiedsbijeenkomsten zijn geweest om ons van input te voorzien, maar ook zeker de vertegenwoordigers van Staatsbosbeheer, LTO en Waterschap Hunze en Aa's.

Henk Smith

Vicevoorzitter/secretaris ANOG

Wedde   09-07-2019

Samenvatting en belangrijkste bevindingen

In de pilot Akkerbelt is nagedacht over de invulling van vergroening voor het nieuwe GLB. De resultaten zijn te vinden in dit gebiedsplan. Verschillende gebiedspartijen hebben een bijdrage geleverd. De inhoud van dit gebiedsplan dient als input voor het Nationaal Strategisch Plan, waarin Nederland de wensen en inzet vanuit Nederland richting Europa formuleert.

De vijf hoofddoelen van het nieuwe GLB gaan over het verbeteren van de kwaliteit van het landschap, bodem, water, biodiversiteit en klimaat. Deze doelen voor vergroening worden door velen erkent, echter soms anders benoemd (duurzaam bodemverbruik, sluiten van regionale kringlopen, verhogen van agrarische biodiversiteit, behouden landschappelijke kwaliteiten).

In de pilot is gezocht naar regionaal passende vergroeningsmaatregelen. ANOG heeft in en met 3 deelgebieden (Westerwolde en Veenkoloniën (zand- en dalgrond) en Het Oldambt (kleigrond)) nagedacht over hoe de vergroening het beste kan worden ingevuld. Het blijkt dat er grote regionale verschillen ontstaan door factoren als bodemtype, landschapstype en cultuur en draagvlak. Op zandgronden zitten de uitdagingen met name in bodemerosie, -verdichting en -kwaliteit. Specifiek voor de Veenkoloniën is het verbeteren van de waterkwaliteit ook een opgave. Op kleigronden speelt deze problematiek in mindere mate. De focus voor vergroening ligt hier op het vergroten van de functionele biodiversiteit. Cultuur en draagvlak werken door in de bereidheid om voor collectieve invulling te kiezen en in de gewenste rol en mate van sturing van en door de ANOG in het deelgebied.

In de deelgebiedsplannen (zand- en dalgrond, en klei) zijn concrete voorbeelduitwerkingen van maatregelen en pakketten te vinden, passend bij de regio's. Met verrassende uitkomsten. Bijvoorbeeld: het pakket akkerranden levert ecologisch gezien het meest op door verschillend beheer toe te passen in verschillende gebieden. En noemenswaardig, alhoewel wellicht ook al bekend: veel winst voor bodemkwaliteit kan behaald worden door meer ruimte te bieden voor het gebruik van organische stof (vaste mest, compost of bokashi) in de akkerbouw. Hier ligt een opgave in het aanpassen van wet- en regelgeving. Met de ruimte die er is binnen deze pilot en wet- en regelgeving, gaat ANOG het komende jaar aan de slag.

Tevens zijn een aantal aanbevelingen voor het nieuwe GLB uitgewerkt. (1) ruimte en flexibiliteit om gebiedsgericht maatwerk te kunnen leveren (2) een systematiek die agrariërs stimuleert en uitdaagt om aan de slag te gaan met vergroening, door extra inzet te belonen en door een goede samenhang tussen de 3 lagen van het GLB (3) nationale regie op een aantal onderdelen, zoals systeemwijzigingen (via overleg met EU), procedures, uniforme data, monitoringssystematiek en onderzoek.

De ANOG heeft ambitie om dé regionale vergroeningsregisseur in Oost Groningen te worden. Met veel kennis van het gebied, de juiste contacten bij agrariërs en slagkracht (dichtbij de praktijk, en goed ingerichte en toegeruste werkorganisatie) om de vergroening in te vullen, zijn de benodigde ingrediënten aanwezig voor een effectieve vergroening.

1. Inleiding en achtergrond

1.1. Aanleiding

De Nederlandse landbouwsector kent een van de meest productieve landbouwpraktijken ter wereld. De toename van productiecapaciteit in de landbouw heeft zijn effecten op bodem, water, landschap, biodiversiteit en klimaat. Daarom is verduurzaming van de landbouw een steeds groter thema geworden.

De overheid wil een duurzamere akkerbouw stimuleren door middel van regelingen op gebied van agrarisch natuurbeheer, bodem, water, klimaat en natuurinclusieve landbouw. In 2015 is het huidige GLB in werking getreden. In de eerste pijler is ingezet op vergroening als onderdeel van de inkomenssteun, bijvoorbeeld door eisen te stellen aan gewasdiversiteit en het creëren van 5% ecologisch aandachtsgebied (EA). In 2017 heeft de Wageningen University & Research (WUR) conclusies getrokken over de effecten van de vergroening van het GLB: de huidige vergroeningsmaatregelen dragen weinig bij aan het behalen van natuur- en biodiversiteitsdoelen¹. Dit komt doordat de maatregelen op een beperkt areaal van toepassing zijn, de maatregelen zelf van weinig toegevoegde waarde zijn ten opzichte van de gangbare landbouwpraktijk en omdat het mogelijk is voor laagdrempelige, maar weinig effectieve EA-opties te kiezen. Dit sluit aan bij de conclusies die de Europese Rekenkamer (2017) ook na evaluatie van vergroening op EU-niveau heeft getrokken².

In het nieuwe GLB dat naar verwachting in 2022 van kracht wordt, krijgen lidstaten meer ruimte voor maatwerk binnen het GLB. De ambitie van Nederland is om de huidige vergroening een 'ecologische boost' te geven. Door middel van een aantal pilots wordt nagedacht over hoe de vergroening in het nieuwe GLB eruit kan zien. Deze pilots dienen als input voor het Nationaal Strategisch Plan (NSP). Hierin worden de strategische keuzes van iedere lidstaat beschreven. In Nederland werken het ministerie van LNV, de 12 Provincies en de Waterschappen mee aan dit plan. In het NSP moet duidelijk worden hoe de verschillende lagen zich tot elkaar gaan verhouden en hoe de maatregelen bijdragen aan de realisatie van de doelen van het GLB.

De architectuur van het nieuwe GLB³

Het nieuwe GLB gaat er qua architectuur anders uitzien. Van 'area and non-area based support' via twee pijlers, naar 'integrated farmland linked support' middels drie lagen, waarbij de 2 pijlers wel gehandhaafd blijven: laag 1 en 2 in de eerste pijler, laag 3 in de tweede pijler. In onderstaande infographic is te zien hoe de drie lagen globaal worden ingericht:

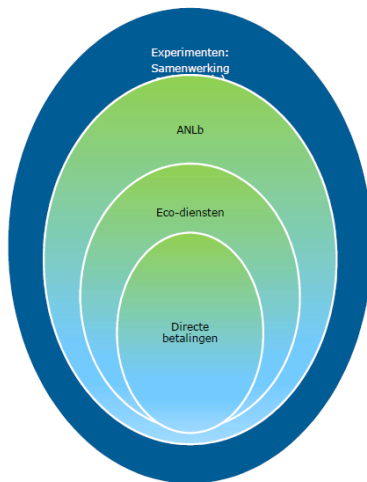
---

¹ Elbersen, B., Smidt, R., & van Doorn, A. (2018). *Feiten en cijfers vergroening GLB 2017* (No. 2907). Wageningen Environmental Research.

² Speciaal verslag nr. 21/2017: "Vergroening: een complexere inkomenssteunregeling, die vanuit milieuoogpunt nog niet doeltreffend is", <https://www.eca.europa.eu/nl/Pages/DocItem.aspx?did=%7BD7000953-AF55-4CF5-9EB5-D88635FCD332%7D>

³ Lees meer over het nieuwe GLB en de pilots op <https://toekomstglb.nl/>

Groenblauwe architectuur

Interventie logica

- **Laag 1: versterkte conditionaliteit**
De minimum eisen voor inkomenssteun vallen in het nieuwe GLB onder de 'conditionaliteit' (huidige cross-compliance). De voorwaarden voor het verkrijgen van de inkomenssteun uit pijler 1 worden naar verwachting verhoogd: mogelijk worden de huidige vergroeningseisen opgenomen in de conditionaliteit. Dit betekent dus dat bijvoorbeeld de huidige invulling EA met vanggewassen mogelijk een verplichting wordt voor het verkrijgen van de basis inkomenssteun, en er nieuwe 'zwaardere' maatregelen worden opgenomen voor invulling van de ecoregeling (huidige vergroening). De bijbehorende bepalingen bestaan uit tien voorwaarden voor een 'Goede Landbouw- en Milieuconditie' (GLMC) die de lidstaten van de EU met veel speelruimte verder mogen invullen. Hierbij kan gekozen worden tussen 'lichte' en 'zware' invulling van de conditionaliteit.
- **Laag 2: ecoregeling**
Deze laag bestaat uit relatief 'lichtgroene' maatregelen die breed toegankelijk zijn (maar waar wel differentiatie in wordt aangebracht met oog op ecologisch effect en waardering). Het gaat hierbij om een breed palet aan éénjarige maatregelen die de boer kan nemen om aanspraak te maken op de vergroeningspremie. Deelname door de boer is vrijwillig. Met de invulling van het NSP wordt gezocht naar een regionale invulling van de ecoregelingen, waarbij elke regio over zijn eigen keuzemenu van maatregelen beschikt. Maatregelen moeten passen bij de klimaat- en milieudoelstellingen van het nieuwe GLB, en inpasbaar zijn in de agrarische bedrijfsvoering.
- **Laag 3: Agrarisch Natuur en landschapsbeheer (ANLb)**
In de derde laag/pijler 2 blijft het ANLb naar verwachting grotendeels ongewijzigd. Deelname is op basis van door provincie/collectief opgestelde eisen, met meerjarige contracten.

1.2. De pilot Akkerbelt

De GLB pilot voor de akkerbouw heeft de titel 'Akkerbelt'. Deze pilot speelt zich af in negen werkgebieden van collectieven die tezamen een dwarsdoorsnede vormen van de Nederlandse akkerbouw. Ieder gebied geeft zelf regionale kleur aan de pilot, maar steeds met deze accenten:

- sterkere sturing op inhoud, situering en betaling van vergroeningsmaatregelen,
- betere integratie van vergroening en agrarisch natuurbeheer,

- regionaal maatwerk ten gunste van de vijf EU-vergroeningsthema's: biodiversiteit, landschap, bodem, water en klimaat, én betere inpasbaarheid in de bedrijfsvoering.

De deelnemende gebieden zijn Oost-Groningen, Midden-Groningen, Drenthe, Noord-Friesland, Flevoland, de kop van Noord-Holland, de Haarlemmermeer, de Hoeksche Waard en Zeeland. ANOG (nummer 2 in afbeelding) is hoofdaanvrager en penvoerder van de pilot.

Per collectief is door middel van een bottom-up benadering gezocht naar een vergroening die:

- effectief is voor bodem, water, klimaat, biodiversiteit en/of landschap.
- regionaal inpasbaar en georganiseerd is.
- Op draagvlak kan rekenen van boeren en overheden.
- passend beloond wordt.
- breed toegankelijk is.
- past in de bedrijfsvoering.
- ruimte geeft aan nieuwe kennis en innovatie.
- samenwerking in de sector bevordert.

De 9 Akkerbouwcollectieven in de pilot Akkerbelt

Dit gebiedsplan is het resultaat van de visie en ambities van ANOG, consultering van akkerbouwers in de regio's Westerwolde, Veenkoloniën en Oldambt, gesprekken met overheden en andere gebiedspartijen, veldexperimenten en bilateraal overleg.

In het werkgebied van ANOG liggen twee grondsoorten: zand- en dalgronden en klei. Binnen de pilot Akkerbelt wil ANOG verschillen in kansen en knelpunten hiervoor verder uitdiepen. Juist omdat hier binnen de huidige vergroening geen onderscheid in wordt gemaakt. Op de klei zullen wij ons meer richten op bouwplanmaatregelen vanwege de grootschalige structuren. Op het zand zullen zowel bouwplan maatregelen alsook maatregelen in het licht van groenblauwe dooradering worden getest. Dit laatste met name in de Veenkoloniën, aansluitend op de bestaande wijkenstructuur. Concreet gaat ANOG met de volgende pilotvragen aan de slag:

Binnen voorliggend gebiedsplan/ontwerpfase worden de volgende vragen behandeld:

- Hoe ziet een regionaal keuzemenu van potentiële maatregelen voor de ecoregelingen eruit? Op basis van de gebiedsdoelen en draagvlak
- Is er sturing van de geselecteerde maatregelen nodig, en zo ja: hoe zou dit eruit kunnen zien?
- Wat betekent dit voor de rol van het collectief in de ecoregeling?

In de praktijkuitvoer 2020 in veldmaatregelen en/of bedrijfsplannen:

- Is het gekozen maatregelenmenu + vorm van sturing uitvoerbaar in de praktijk?
  - o Op bedrijfsniveau: financieel, inpasbaarheid en draagvlak
  - o Op gebiedsniveau: hoe pakt sturende rol uit, wat is er nodig, welk ecologisch resultaat is te behalen?

1.3. Agrarische Natuurvereniging Oost-Groningen (ANOG)

In 2016 zijn de agrarische collectieven gevormd. Zij vertegenwoordigen een “group of farmers” en organiseren regionaal het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) binnen door de provincie begrensde gebieden. Dit zijn de aangewezen leefgebieden voor akker- en weidevogels en de groenblauwe dooradering van Nederland. De ANOG bestaat al langer⁴. Voor de start van dit collectieve stelsel voerde ANOG ook taken uit ten behoeve van het toenmalige stelsel voor agrarisch natuurbeheer (SNL).

ANOG vormt het collectief voor Oost-Groningen. ANOG bundelt alle contracten met grondeigenaren en sluit één contract met de provincie Groningen voor het hele werkgebied. Zij zijn daarmee dus de spil tussen de Provincie Groningen en de aangesloten boeren in de regio voor het natuur- en landschapsbeheer. In het kader van het ANLb heeft ANOG zich de afgelopen jaren met name gericht op het stimuleren van leefgebieden voor de akkervogels.

De provincie Groningen heeft in totaal 100.000 hectare leefgebied aangewezen voor akkervogels. Hierbinnen heeft ANOG 14 beheerclusters gerealiseerd met deelnemende agrariërs, waar ongeveer 650 hectare akkervogelbeheer wordt gevoerd. Verder wordt er 28,5 hectare beheer in leefgebied droge dooradering en 2,5 ha beheer in leefgebied natte dooradering gerealiseerd. Daarnaast heeft ANOG ook een oppervlakte ‘categorie water’ in het werkgebied liggen waarvan het beheeroppervlak 19 hectare beslaat. Aanvullend op ‘categorie water’ t.b.v. waterkwaliteit voert ANOG ook een project uit onder het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer, waarbij vermindering van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, de waterkwaliteit en onkruidbeheersing centraal staan.

Het totale werkgebied van ANOG heeft drie landschappelijke deelgebieden: Westerwolde, Veenkoloniën en het Oldambt. De bouwplannen bestaan met name uit (poot)aardappel, suikerbieten, graan en er vindt veehouderij plaats.

ANOG is altijd op zoek naar verbetering en verduurzaming van de landbouw en heeft zo bijgedragen aan diverse ontwikkelingen. In een eerdere GLB pilot gericht op akkervogels met als doel om pijler 1 en pijler 2 uit het GLB met elkaar te verbinden, heeft ANOG maatregelen (vogelakkers i.c.m. graanstoppels) voor akkervogels getest met agrariërs, om te verkennen in welke mate deze maatregelen bijdragen aan verduurzaming van de landbouw. Tevens zijn hier ook de eerste piketpalen gezet voor het huidige collectieve stelsel. Het rapport⁵ met resultaten is op aanvraag beschikbaar.

Het werkgebied van ANOG: Westerwolde, Veenkoloniën en het Oldambt

Kengetallen ANOG

⁴ ANOG is in 2003 opgericht

⁵ CLM: resultaten van de pilot: ‘Betekenis van vergroeningsmaatregelen voor verduurzaming van de landbouw GLB pilot Oost-Groningen’ (2014)

ANLb werkgebied	ha
Akkervogelleefgebied	Ca. 50.000
# beheer Open Akker	650
# beheer Droge dooradering	28,5
# beheer Natte dooradering beheer	2,5
# beheer Categorie Water	19
Totaal ANLb beheeroppervlak	700
Werkorganisatie	
Bestuursleden	7
Werknemers	4 (3,5 fte)
ZZP-ers	+/- 2, afhankelijk van aantal lopende projecten
Vrijwilligers	12
Leden	350
Leden actief met ANLb	125

Kengetallen Oost-Groningen (situatie 2019, bron CBS)	
Oppervlaktes	ha
Oppervlakte cultuurgrond Groningen	158288
Oppervlakte akkergrond Groningen	85230
Oppervlakte akkergrond gemeente Oldambt, Pekela, Veendam, Stads kanaal en Westerwolde	37691
Bedrijven	Aantal
Akkerbouwbedrijven Groningen	1368
Agrarische bedrijven gemeenten Oldambt, Pekela, Veendam, Stads kanaal en Westerwolde	710
Akkerbouwbedrijven gemeenten Oldambt, Pekela, Veendam, Stads kanaal en Westerwolde	566

Invulling van de vergroening Oost-Groningen (schatting ANOG)	
Klei	%
vanggewassen	90
luzerne	9
akkerranden	1
Zand- en dalgronden	%
Vanggewassen	99
Akkerranden	1

1.4. Status van dit document

Dit gebiedsplan is het resultaat van het gebiedsproces in het kader van de GLB Pilot Akkerbelt. Gedurende de rest van de looptijd van de pilot (tot medio 2021) kunnen nog aanvullingen volgen vanuit de stappen die nog gezet worden.

Naast het gebiedsplan worden twee deelgebiedsplannen uitgewerkt die meer gedetailleerd ingaan op de doelen- en maatregelen van de twee bodemtypen: Zand- en dalgronden (regio's Westerwolde en Veenkoloniën) en klei (regio Oldambt). Hier is voor gekozen omdat de problematiek in de dagelijkse boerenpraktijk op deze twee type gronden van elkaar verschilt. Het bouwplan is op de kleigrond in het Oldambt anders dan op de zanderige dalgrond in de Veenkoloniën en Westerwolde. Hierdoor kunnen verschillen ontstaan in de meest geschikte maatregelen per gebied.

Naast het gebiedsplan en de twee deelgebiedsplannen worden bedrijfsplannen uitgewerkt. Hierbij wordt gekeken wat het effect van een (palet aan) nieuwe vergroeningsmaatregelen betekent op bedrijfsniveau. Denk dan aan vragen als welke maatregelen inpasbaar zijn, wat de bedrijfseconomische impact is, hoe de maatregel qua mechanisatie en arbeid past binnen de bedrijfsvoering, en wat de verwachte ecologische opbrengst is in relatie tot het gebied. In de zomer en het najaar van 2019 worden afspraken met boeren over uitvoering van de veldmaatregelen uitgewerkt en vastgelegd. In de periode daarna staat een veldexcursie en een bijeenkomst met gebiedspartners gepland.

2. Beleidsdoelen

Het nieuwe GLB heeft vijf hoofddoelen geformuleerd: het verbeteren van kwaliteit van landschap, bodem, water, biodiversiteit en klimaat. In dit hoofdstuk wordt relevant beleid op Europees, nationaal, provinciaal, regionaal en lokaal niveau toegelicht. Met als doel aansluiting te zoeken tussen verschillende beleidsdoelen, zodat inspanningen verbonden kunnen worden om uiteindelijk samen meer te bereiken.

2.1. Bodem

De bescherming van de bodem is in Nederland in verschillende wetten en beleidsdoelen opgenomen. De Wet Bodembescherming en de Milieuwet geven richting aan de omgang van de mens met de bodem. In de visie van LNV op kringlooplandbouw wordt het belang van goed bodembeheer voor preventie van ziekten en plagen mede onderschreven. Natuurgerichte maatregelen op landbouwgrond worden hierin gezien als herstelmethode van bodemvruchtbaarheid. In de Visie Gewasbescherming 2030 en de Provinciale Beleidsnota Natuur 2013-2021 en aanvullende Natuurvisie 2016 worden gesteld dat een toename van bodemkwaliteit nodig is. In de Omgevingsvisie Groningen 2016-2020 wordt aandacht geschonken aan het opheffen van bodemverdichting en stimuleren van projecten in landelijk gebied die een duurzaam bodembeheer bevorderen. In 2010 heeft de Provincie Groningen een ambitie geformuleerd op het ondersteunen van de agrarische sector voor het verbeteren van de bodem voor duurzame landbouw, het toepassen van groene meststoffen en het verder ontwikkelen en delen van kennis⁶. Op het snijvlak van bodem en biodiversiteit zijn diverse projecten gaande in (oost) Groningen:

- Projecten in het kader van natuurinclusieve landbouw (NIL) in opdracht van de provincie Groningen: een inmiddels afgeronde literatuurstudie naar mogelijkheden voor NIL in Oost-Groningen, een aanvullend onderzoek om de maatregelen praktijkrijp te maken i.s.m. ecologen en boeren, en een praktijkonderzoek in het Oldambt gericht op bodem en biodiversiteit op de klei. ANOG is bij deze projecten hoofd- of mede aanvrager/uitvoerder.
- Strokenteelt op een akkerbouwbedrijf in de Veenkoloniën.
- 'Midwolder Bouwtent' voor het beproeven van NIL/verruiming bouwplan/biodiversiteit. Een verdere toelichting is te vinden in paragraaf 2.6.
- Diverse bodemprojecten voor 'Innovatie Veenkoloniën'.
- Stimuleren biologische landbouw door de provincie Groningen.
- Inrichting en landschap Veenkoloniën door Landschapsbeheer Groningen.
- Natuurinclusieve Landbouw op de Westeresch door provincie Groningen, Staatsbosbeheer en Kenniscentrum Akkervogels.

2.2. Water

De Europese Kader Richtlijn Water (KRW) stelt doelen aan de waterkwaliteit. Een regionale uitwerking is te vinden in het Beheerprogramma 2016-2021 van Waterschap Hunze en Aa's. Hierin zijn ook de KRW-lichamen van het waterschap benoemd. In deze wateren moet de belasting van nutriënten zoals fosfaat en nitraat, naast de belasting van gewasbeschermingsmiddelen per 2021 aan een maximale norm voldoen. In enkele van deze wateren worden de waterkwaliteitsnormen anno 2018 nog overschreden. In de watersysteem perspectieven van het waterschap wordt toegelicht waar nog natuurvriendelijke oevers nodig zijn om de KRW-doelstellingen te kunnen halen.

---

⁶ geef bodem de ruimte, provincie Groningen, 20 april 2010

In meer dan 50% van de waterlichamen van waterschap Hunze en Aa's wordt de norm voor gewasbeschermingsmiddelen overschreden. Het gewasbeschermingsmiddelengebruik in Groningen is het hoogst bij de teelt van aardappelen (zowel consumptie-, poot- en zetmeelaardappelen), gevolgd door bieten. Sinds het verbod op neonicotinoïden per 1 januari 2019 mag bietenzaad niet meer gecoat worden met insecticiden. Hierdoor worden in de bietenteelt nu volvelds meer en zwaardere middelen ingezet om insectenplagen tegen te gaan, zeker in het eerste jaar van het verbod. Dit speelt op de klei meer dan op het zand. In de graanteelt in het Oldambt wordt voornamelijk gespoten tegen schimmels en t.b.v. groeiregulatie. In de graanteelt gaat men in Oost-Groningen meer bewust om met insecticiden dan in andere delen van Nederland, is de beleving van ecologen en ANOG. Het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen is in de graanteelt sterker afgenomen dan in de aardappelteelt⁷. In de maisteelt wordt relatief gezien de hoogste hoeveelheid werkzame stof per hectare gebruikt. De toename van veehouderij en daarmee van de maisteelt in alle deelgebieden kan mede de oorzaak zijn van de toename van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen.

Categorie Water (blauw) (bron: ANOG)

De bijdrage aan waterkwaliteitsdoelen door de aanleg van natuurvriendelijke oevers worden benoemd in de Visie Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer 2016 van de Provincie Groningen. De zoektocht naar synergie tussen water en landbouw wordt door de provincie echter bij de agrarische collectieven en waterschappen neergelegd, o.a. via het ANLb en DAW. Binnen de aangewezen gebieden voor 'categorie Water' zet ANOG zich in voor verbetering van waterkwaliteit binnen het ANLb middels de aanleg van bufferstroken. Tevens is ANOG een project gestart in het kader van Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW) in samenwerking met Waterschap Hunze & Aa's en de provincie Groningen. In dit project wordt in studiegroepen gewerkt aan natuurlijke plaagbeheersing, onkruidbeheersing en waterkwaliteit d.m.v. experimenten met (meerjarige) bufferstroken tussen akker en sloot. Deze activiteiten dragen natuurlijk ook bij aan het vergroten van de biodiversiteit.

Waterschappen leggen beheervorschriften en -verplichtingen vast voor wateren waar zij voor verantwoordelijk zijn. Deze stellen begin- en einddata vast voor het onderhoud aan sloten, kanalen en wijken binnen de deelgebieden. In alle gebieden vallen de sloten onder verplichte najaarsschouw. De verplichte periode wordt soms als knelpunt gezien bij het goed onderhouden van akkerranden en het kunnen uitvoeren van ecologisch slootbeheer⁸.

DAW bufferrand (bron: Monique Mellema, ANOG)

⁷ Bron: CBS

⁸ Landbouw en klimaatverandering in Groningen, CLM rapport 2016

2.3. Biodiversiteit

In de EU Biodiversiteitsstrategie van 2011 worden de effecten van landbouw op biodiversiteit erkend. Tegen 2020 moet een verbetering gerealiseerd zijn d.m.v. biodiversiteit gerelateerde maatregelen in het GLB, toespitsing van instandhouding van biodiversiteit in plattelandsontwikkelingsbeleid en ondersteuning van agrarische genetische diversiteit. Deze verbetering van biodiversiteit is helaas nog niet te zien, de biodiversiteit in het agrarische gebied gaat nog steeds achteruit. Het aantal boerenlandvogels en dagvlinders loopt verder terug in het agrarische gebied, ondanks de inzet van agrarisch natuurbeheer (CBS et al. 2018)⁹. Ook neemt het aantal bijen en plantensoorten verder af. Onder boerenlandvogels worden zowel akker- als weidevogels verstaan. Onder de akkervogels in Groningen vindt inmiddels een stabilisatie van het aantal akkervogels plaats; zij het op een laag niveau.

De EU heeft gebieden die een belangrijke bijdrage leveren aan de natuur gekwalificeerd in de habitat- en vogelrichtlijn. Gebieden met een belangrijke bijdrage kunnen worden begrensd binnen het Natura 2000 (N2000) netwerk. Op provinciaal niveau zijn de doelen geformuleerd in de Omgevingsvisie (biodiversiteit en milieukwaliteit), Beleidsnota Natuur 2013-2021 en aanvullende Natuurvisie 2016 met zijn lijst van de 'Groninger soorten.' Een nadere uitwerking van het beheer in de aangewezen gebieden is te vinden in het Provinciale Natuurbeheerplan. In de Beleidsnota Natuur 2013-2021 en aanvullende Natuurvisie 2016 heeft de provincie Groningen benoemd dat het natuurvriendelijk bermbeheer door de gemeenten en de provincie waardevol is.

Leefgebied Open Akker (donkergroen) in Oost Groningen (bron: ANOG)

De bescherming van akker- en weidevogels (en overige doelsoorten) is sinds de decentralisatie van natuurbeleid in 2011 naar de provincies gedelegeerd. In het provinciale Natuurbeheerplan staat omschreven welke doelsoorten via het ANLb beschermd kunnen worden binnen de leefgebieden. ANOG voert met de boeren op 650 ha agrarisch natuurbeheer binnen het ANLb uit ten behoeve van de rode lijst soorten in het open akker gebied.

In de visie van minister Schouten Landbouw (2018) "natuur en voedsel: waardevol en verbonden" wordt biodiversiteit belicht als een ecosysteemdienst. Kringlooplandbouw en natuurinclusieve landbouw worden hier aangedragen als werkmethoden om biodiversiteit in dienst te stellen van de landbouw. Deze insteek voor functionele agrobiodiversiteit komt ook terug in de Visie Gewasbescherming 2030.

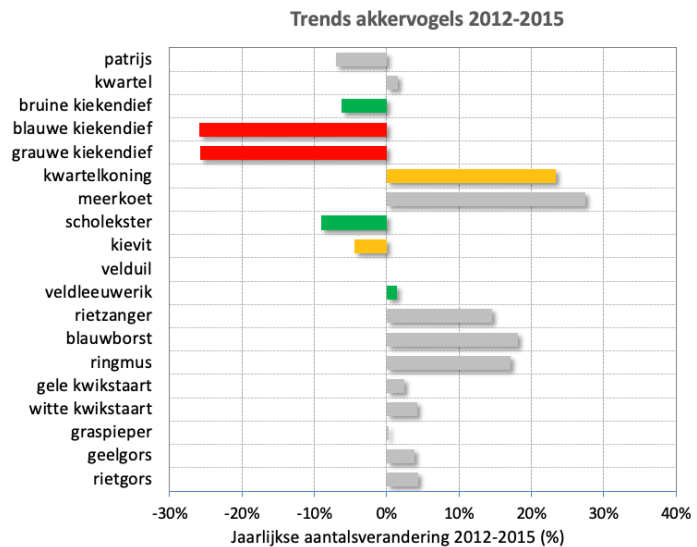
Biodiversiteit bevat een breed scala aan natuurwaarden. Aangezien het agrarisch natuurbeheer binnen de akkerbouw in het werkgebied van ANOG zich vrijwel geheel richt op akkervogels worden in deze paragraaf enkel de aanwezige natuurgebieden, het oppervlak agrarisch natuurbeheer en de akkervogeltrend toegelicht. Op gebied van bijvoorbeeld insecten,

⁹ Geerts R.H.E.M., Korevaar H., Koole, B., Wijk G.C.A. van, 2018. Akkervogelvriendelijk bouwplan met zomergraan en overwinterende stoppels; Eindrapportage. Wageningen Research, Rapport WPR-803.

mycorrhiza en flora, soortgroepen die mede wat over de agrarische biodiversiteit kunnen zeggen, zijn in Groningen weinig onderzocht gedaan.

Voor het ANLb zijn in Groningen 20 typen typische akkerbroedvogelsoorten aangewezen waarvan 12 doelsoorten. De kwartel neemt toe op het zand, maar af op de klei. De geelgors neemt sterker toe binnen de ANLb beheergebieden dan daarbuiten. Sinds het begin van 2018 zijn ANOG, samen met Staatsbosbeheer en Collectief Midden Groningen, de initiatiefnemers tot de opstelling van het Actieplan Akkervogels Groningen. Doel van het actieplan is het gezamenlijk komen tot oplossingen voor de teruggang van akkervogels: landbouw én natuur.

Trends akkervogels 2012-2015 (Bron: Toestand van de Natuur). De gekleurde staven in de tabel zijn significant.

2.4. Landschap

Op Europese schaal hebben voornamelijk het GLB en het N2000 beleid zijn weerslag op het landschap. Een beleidsnotitie over de ontwikkeling van het landschap van de provincie Groningen uit 2014 richt zich op het behouden en het verbeteren van de kwaliteit van het Groninger landschap. De samenhangende landschapsstructuur, die opgebouwd is vanuit met elkaar samenhangende landschapskarakteristieken, vormt de basis voor het beheer, het herstel en de ontwikkeling van het landschap. Het is van belang dat het landschap duurzaam is en waarde heeft voor de biodiversiteit door de groene en blauwe (natte) elementen, zoals houtsingels, dijken en waterlopen. Het is een kwaliteitsgids en in diverse projecten is hier invulling aan gegeven.

De Omgevingsvisie 2016-2020 en de Omgevingsverordening stellen doelen en regels ten aanzien van het Groninger landschap. De landschappelijke kernwaarden van de verschillende deelgebieden wil de provincie behouden en/of bevorderen. De provincie vraagt ook aandacht voor een betere regionale afstemming van beheerwerk door meerdere partijen (agrariërs, waterschappen en gemeenten). Met als doel de versterking van de samenhang in het landschap. Ook binnen het ANLb zijn in een aantal regio's landschapspakketten (droge en natte dooradering) opgesteld. Dit zijn de locaties waar het ANLb het landschap in natuurgebieden kan versterken. ANOG zet hier in beperkte mate op in, aansluitend op het Nieuwe Natuur Netwerk (NNN) in Westerwolde. De gemeentelijke visies worden door het lokale karakter per deelgebied verder toegelicht.

2.5. Klimaat

Klimaatverandering is een internationaal probleem waar ook internationale afspraken (o.a. Parijs 2015) voor gemaakt zijn. In Nederland is de overheid samen met bedrijven en maatschappelijke organisaties tot een Klimaatakkoord gekomen (2019). Dit is een pakket aan maatregelen waarmee onze CO₂ uitstoot moet verminderen; met 49% in 2030 ten opzichte van 1990. Het pakket bevat - naast maatregelen die het kabinet zelf zal nemen of actie zal faciliteren - afspraken die partijen onderling hebben gemaakt. De landbouwsector is een van de sectoren die aan deze doelstelling in het klimaatakkoord meewerkt. Voor de akkerbouw betekent dit een ambitie om per 2030 een reductie van 0,5 Mton CO₂ uitstoot te verwezenlijken.

Binnen de landbouwsector zijn de afgelopen jaren maatregelen getroffen om de uitstoot van broeikasgasemissie te reduceren. De akkerbouw kan meer koolstof in de bodem vastleggen dan de melkveehouderij. Naast het vastleggen van koolstof in de bodem door het verhogen van organische stof kan reductie van emissies plaatsvinden door alleen dierlijke mest te gebruiken in plaats van kunstmest. Het verhogen van organische stof in de bodem vergt echter een lange termijn aanpak en handelingsperspectief. De teelt van rust- en eiwitgewassen kan bijdragen aan een reductie van emissies. Op het vlak van klimaat worden diverse initiatieven en projecten opgestart zoals 'agroforestry' en het stimuleren van niet-kerende grondbewerking (NKG), ook in Oost-Groningen waar ANOG bij aangehaakt is

2.6. Overige beleidskaders en initiatieven

De Regio Deal Noord-Nederland, Natuurinclusieve landbouw

In juli 2019 gingen de colleges van Gedeputeerde Staten van Groningen, Fryslân en Drenthe en het Rijk akkoord met de Regio Deal Natuurinclusieve landbouw. Hiermee komt tot 2023 twintig miljoen euro beschikbaar voor initiatieven die de biodiversiteit, de landschapskwaliteit en de agrarische sector dienen. De Regio Deal gaat uit van een gebiedsgerichte aanpak. Per gebied stellen deelnemers dan ook een streefbeeld op met de insteek: waar wil de streek over tien jaar staan? Hoe staan landbouw, biodiversiteit, natuur en het landschap er dan voor en hoe verhouden ze zich tot de lokale gemeenschap?

Binnen de uitvoer van veldmaatregelen voor deze GLB pilot wordt de combinatie gezocht met de Regio Deal. Concreet is met de projectleider van de provincie Groningen besproken om ten minste het vraagstuk 'mest' gezamenlijk op te pakken. ANOG ziet hier kansen voor invulling van de ecoregeling, maar met deze pilot hebben wij geen vrijstelling van het ministerie gekregen van huidige wet- en regelgeving. Deze ruimte kan wel binnen de Regio Deal worden gecreëerd. Daarom zijn we voornemens de ideeën en maatregelen in de vorm van bedrijfsplannen binnen de pilot uit te werken, en de veldexperimenten binnen de Regio Deal te laten plaatsvinden.

3 projecten uit de Regio Deal vinden plaats in het werkgebied van ANOG:

(1) biodiversiteitsmonitor voor de akkerbouw. De BO Akkerbouw, Wereld Natuur Fonds, provincie Groningen en de Rabobank ontwikkelen samen een zogenaamde biodiversiteitsmonitor voor de akkerbouw, in navolging van de monitor voor de melkveehouderij. Dit instrument gaat de mate van biodiversiteitsherstel door maatregelen op het in kaart brengen. Op dit moment worden de indicatoren voor de monitoringssystematiek bepaald. Het toekomstig meetinstrument is bedoeld om akkerbouwers die beter presteren op het gebied van biodiversiteit te belonen. Hiermee kan biodiversiteit een verdienmodel worden voor de akkerbouw. Om dit te bereiken, zijn subdoelen geformuleerd;

- Het vergroten van de functionele agrobiodiversiteit d.m.v. het stimuleren van een gezonde bodem en inzet op bestuivers en insecten voor natuurlijke plaagbestrijding.
- Het stimuleren van gunstige biotopen voor wilde flora en fauna binnen de landbouw
- Het sluiten van regionale kringlopen

Bij het ontwikkelen van de biodiversiteitsmonitor wordt ook gekeken naar specifieke regionale verbijzondering in te nemen maatregelen. Toetsing van effect maatregelen zal daarom ook mede in het werkgebied van de ANOG plaats vinden. En andersom, vanuit de pilot wordt actief afstemming gezocht met initiatiefnemers van de monitor. Het doel is afstemming tussen de monitor en de invulling van de ecoregeling met mogelijke waardering hierbij.

(2) Westeresch. In Westerwolde volgen Staatsbosbeheer, provincie Groningen en de RUG de ecologische en economische effecten van een aangepast biologisch akkerbouwplan binnen de cultuurhistorische perceelstructuur. De geteelde producten worden regionaal afgezet. De proef duurt vier jaar en speelt zich af op een zeventig hectare groot terrein van Staatsbosbeheer dat door boeren wordt gepacht. Binnen de pilot wordt geen link gezocht met dit onderdeel van de Regio Deal. De grond- en landbouwmomstandigheden (natuurgrond Weteresch vs. gronden in pilotgebieden Akkerbelt) verschillen teveel.

(3) Midwolder Bouwtten. Welk effect heeft een verruiming van het bouwplan van één keer in de twee jaar naar één keer in de vijf jaar aardappelen telen, in combinatie met niet-kerende grondbewerking, op bodem, biodiversiteit en opbrengsten? Specifiek wordt hier ook gekeken naar het effect op akkervogels. In een proefgebied van 62 hectare en referentiegebied van 24 hectare wordt hiernaar gekeken, rondom de Ennemaborg in Midwolda. Het proefgebied wordt verdeeld in vijf proefvakken. Naar verwachting zal het project effectieve maatregelen opleveren die breed inzetbaar zijn in de gangbare akkerbouw. ANOG zit in de projectgroep. Andere betrokken organisaties zijn Het Groninger Landschap, RUG en provincie Groningen.

“Er zit zoveel energie in het veld! De collectieven laten van zich horen, zij willen zich samen met andere inzetten om de deal van papier naar het boerenerv te brengen.” Gerda van Eck, Agro Agenda

Realisatieplan Kringlooplandbouw, van het ministerie van LNV.

In het realisatieplan ‘Op weg met perspectief’ dat in nauwe samenwerking met boeren en andere partijen tot stand is gekomen, doet de minister uit de doeken hoe de beweging naar kringlooplandbouw in gang is gezet en onomkeerbaar is. De omslag naar een sterke en duurzame landbouw krijgt verder vorm door wet- en regelgeving aan te passen om het gebruik van kunstmest terug te dringen en dierlijke mest te bevorderen. Om (voedsel)reststromen vaker als veevoer te kunnen gebruiken, gaat ook regelgeving op de schop. Op vijf plaatsen krijgen boeren de ruimte om te experimenteren. Noord-Nederland is als experimenteel gebied aangewezen evenals Flevoland. De uitwerking vindt op dit moment plaats. Dit wordt in nauwe samenspraak met deze pilot opgepakt, vanwege de ambities om met stalmest in de regio aan de slag te gaan. Verdere toelichting verderop in dit gebiedsplan.

Certificaat Stichting Veldleeuwierik

Stichting Veldleeuwierik heeft als missie het verduurzamen van de akkerbouw. Dit doet zij in gezamenlijkheid met akkerbouwers en de keten, om te komen tot duurzamere productiemethoden. Aan de hand van 10 indicatoren schrijven akkerbouwers elk jaar een duurzaamheidsplan, waarbij zij worden ondersteund door een adviseur. Het systeem is gericht op eigen initiatief, en samenwerking tussen verschillende schakels. In de huidige vergroening is het certificaat van Stichting Veldleeuwierik ook een mogelijkheid om de vergroening mee in te vullen.

2.7. De beleidsopgaven en het nieuwe GLB

In dit hoofdstuk wordt een scala aan beleidsdoelen en bestaande initiatieven genoemd binnen de hoofdthema's van de ecoregeling. We kunnen concluderen dat op de meeste van deze doelen al veel actie zit, waar voor een groot deel de collectieven ook bij zijn betrokken. ANOG ziet diverse kansen om daarnaast ook via het nieuwe GLB substantieel aan de beleidsdoelen bij te dragen. We gaan hierbij uit van onze eigen kernkwaliteiten. Dit betekent in ons geval dat de belangrijkste beleidsdoelen waar wij een bijdrage aan kunnen leveren zijn:

- Biodiversiteit, o.a. vogels, bijen en functionele agrobiodiversiteit (aansluitend op lijst Groninger soorten, visie ministerie LNV)
- Bodem, bodemvruchtbaarheid, verdichting (visie ministerie LNV, Natuurvisie en Omgevingsvisie Groningen)
- Waterkwaliteit, verminderen gebruik; drift en uitspoeling gewasbeschermingsmiddelen, uitspoeling meststoffen (KRW, Beheerprogramma Hunze & Aa's)

Tevens zullen maatregelen binnen de ecoregeling (en het ANLb) die voor deze doelen getroffen worden, vaak ook een positief effect hebben op de doelen landschap en klimaat. Denk hierbij aan bufferstroken t.b.v. de waterkwaliteit, welke ook het landschap versterken. Of bodemmaatregelen die ervoor zorgen dat er minder CO₂ uitstoot plaatsvindt, zoals niet-kerende grondbewerking.

3. Het gebiedsproces

Het voorliggende gebiedsplan is het resultaat van een breder gebiedsproces, waarin diverse partijen input hebben geleverd. In dit hoofdstuk een toelichting op dit gebiedsproces.

3.1. Omschrijving stappen

De volgende stappen zijn doorlopen om tot een regionaal maatwerk pakket te komen:

1. Uitdenken proces en verzamelen informatie m.b.t. beleidsdoelen etc., door ANOG
2. Ontwikkelen van een eerste concept regionaal maatregelen menu op basis van kansen, knelpunten, doelen- en maatregelen, door de Innovatiewerkgroep ANOG. Hier heeft een eerste grove selectie van beleidsdoelen plaatsgevonden, aansluitend op de ervaringen, kennis, visie en missie van ANOG.
3. Regionaal maatregelen menu getoetst en aangevuld, met vier boeren uit de verschillende regio's (dit zijn tevens de boeren die aan de slag zijn met veldmaatregelen in 2019)
4. Gebiedsbijeenkomsten in drie regio's: in ieder deelgebied zijn de knelpunten t.a.v. het huidige GLB geïnventariseerd en is het vergroeningspotentieel inzichtelijk gemaakt met boeren
5. Een verdiepingsslag, middels een brede gebiedsbijeenkomst met boeren en gebiedspartijen¹⁰. De ideeën van agrariërs zijn besproken met een aantal partijen. Kansen voor concrete samenwerking zijn verkend. Een voorbeeld: de compost uit natuurgebieden van Staatsbosbeheer heeft nu nog geen afzet in de regio. Dit kan in potentie gebruikt worden door boeren. Een concreet idee is om een aantal kennisbijeenkomsten over de mogelijkheden te organiseren.
6. Verdieping op organisatie en sturingsvragen, intern met het bestuur van ANOG en samen met de andere collectieven in de pilot Akkerbelt.
7. Een verdere uitwerking van veldmaatregelen met potentie voor de ecoregeling, door ANOG.

Bijeenkomst	Aantal aanwezige boeren	Opkomstpercentage uitgenodigde boeren	Deelgebieden
Startbijeenkomst met boeren in 2019 zijn gestart met veldexperimenten	4	100%	Alle deelgebieden
Gebiedsbijeenkomst Westerwolde	8	73%	Westerwolde
Gebiedsbijeenkomst Veenkoloniën	6	42%	Veenkoloniën
Gebiedsbijeenkomst Oldambt	9	64%	Oldambt
Gebiedsbijeenkomst met gebiedspartijen en boeren	5	50%	Alle deelgebieden

Tijdens de bijeenkomsten hebben we op A0 formaat een tabel gepresenteerd met hierin beleidsdoelen, kansen/knelpunten en mogelijke oplossingsrichtingen in de vorm van maatregelen. De voorbereiding is door ANOG gedaan, vanuit haar kennis van het gebied. De voorzet is vervolgens

¹⁰ Uitgenodigd (en dikgedrukt = aanwezig): **LTO, Provincie Groningen, Waterschap Hunze en Aa's**, Natuur en Milieufederatie Groningen, **Staatsbosbeheer**, Natuurmonumenten, Het Groninger Landschap, Gemeente Oldambt, Gemeente Pekela/Veendam, Gemeente Stadskanaal, Gemeente Westerwolde

besproken op de verschillende bijeenkomsten. Op deze wijze is een gezamenlijke prioritering van doelen en mogelijke veldmaatregelen ontstaan.

In de voorbereiding heeft ANOG voorzien dat boeren de thema's biodiversiteit, bodem en waterkwaliteit het meest herkennen als urgente beleidsopgaven. Deze thema's kwamen ook duidelijk naar voren tijdens de gebiedsbijeenkomsten. Het zijn onderwerpen die ' dicht bij ' staan, en vaak ook van belang zijn voor de eigen bedrijfsvoering. Bijvoorbeeld functionele agrobiodiversiteit als ecosysteemdienst.

3.2. Werkwijze gebiedsproces

In de nieuwsbrief en op de site van ANOG is aandacht geschonken aan de GLB-Pilot Akkerbelt. Alle uitgenodigde boeren zijn vooraf aan de bijeenkomsten zowel per mail als telefonisch benaderd. Deze actieve benadering werkte goed. Na enige uitleg werd erkend dat het om een belangrijk onderwerp ging waar men interesse voor had om over mee te denken. De selectie van benaderde boeren was om zoveel mogelijk diversiteit te verkrijgen: deelnemers ANLb, actieve leden die in verschillende projecten meedenken, leden die niet in projecten meewerken en niet-leden.

Het was lastig was om niet-leden te bereiken. Oorzaken liggen in de korte doorlooptijd van de pilot, de hoeveelheid bijeenkomsten in een korte tijd, en de timing (akkerbouwers hebben in de maanden mei en juni een drukke periode). Via LTO-Noord zijn boeren uitgenodigd die nog niet bekend waren met ANOG. De opkomst vanuit deze groep was laag. In de werving wil ANOG zich wel richten op een brede groep akkerbouwers. Hierbij wordt rekening gehouden met het feit dat maatregelen voor een bredere groep toepasbaar moeten zijn.

Via het netwerk van ANOG zijn de gebiedspartijen benaderd; veelal via de contactpersonen waar al geregeld contact mee is. De bereidheid van de gebiedspartijen was over het algemeen groot, alleen merkten we dat het onderwerp bij m.n. de gemeenten nog wat minder leeft. Vanwege de vakantieperiode konden niet alle gebiedspartijen aanwezig zijn op de bijeenkomst.

Verslagen van de bijeenkomsten zijn naar alle genodigden van de gebiedsbijeenkomsten gestuurd. Met enkele gebiedspartijen wordt nog een bilateraal overleg gepland. Een eindconcept van dit gebiedsplan is naar alle aanwezige boeren en partijen ter reactie gestuurd en hun input is verwerkt.

In het najaar van 2019 organiseert ANOG nog een gebiedsbijeenkomst met boeren en gebiedspartijen. Zo kunnen ook gebiedspartijen die niet bij de eerste bijeenkomst aanwezig waren hun inbreng leveren voor verdere aanscherping van het gebiedsplan.

4. Aanbevelingen voor het nieuwe GLB

Gedurende het gebiedsproces, en vanuit ervaringen en gesprekken in het bestuur van ANOG, zijn er een aantal knelpunten en gemiste kansen in het huidige GLB geformuleerd. In de tabel in alinea 4.1 zijn de knelpunten aangedragen door boeren opgesomd. De oplossingsrichtingen zijn tevens benoemd, deze worden vervolgens toegelicht. In alinea 4.2 zijn deze uitgewerkt in aanbevelingen voor het nieuwe GLB.

4.1. Ervaren knelpunten GLB vanuit boeren

Knelpunt/gemiste kans	Voorbeeld	Oplossingsrichting voor nieuwe GLB
De huidige vergroening belemmert de potentie van de te behalen resultaten in het ANLb. Doelen – en dus beheermaatregelen – zijn niet op elkaar afgestemd waardoor er tegenstrijdige doelen in hetzelfde gebied worden nagestreefd.	• ‘vanggewassen’: het heeft gezorgd voor het verdwijnen van de - voor insecten en akkervogels - waardevolle graanstoppels in het zandgebied. • De angst voor kortingen en boetes onder agrariërs is groot. Hierdoor wordt vaak voor individuele vergroening gekozen, ingevuld met de meest simpele maatregelen. • Verbod op dubbelbetaling ANLb/vergroening (dezelfde oppervlakte mag niet in worden gezet voor beide regelingen, er wordt dan van 70- tot 100% gekort) • Het moeten halen van bepaalde percentages van maatregelen binnen de vergroening. Dit leidt in sommige gevallen tot het niet mee kunnen doen aan het ANLb (of deze GLB pilot!), omdat anders de vergroeningseisen niet gehaald worden	Goede balans en samenhang tussen de 3 lagen, doelen in het gebied op elkaar afstemmen, belonen van deelname aan collectieve regelingen, maatregelen in het ANLb en de vergroening op elkaar afstemmen in doel en ruimte *zie toelichting verderop
Maatregelen zijn generiek, en niet passend voor alle gebieden	Er zijn weinig interessante/passende maatregelen voor de zware klei opgenomen	In landelijke lijst vergroeningsmaatregelen mogelijkheid tot differentiëren voor klei, zand, veen, löss *zie toelichting verderop
Maatregelen voor de vergroening (en ook ANLb) bieden geen groeipotentie: door	Datum inzaai vanggewassen is harde eis, houdt geen rekening met bodemtype en/of weersomstandigheden	Een minimumkwaliteit voor de ecoregeling borgen, leerelement inbouwen. Bv. gedurende de looptijd van het stelsel op te plussen/beheereis

regelgeving op detailniveau geen mogelijkheid tot flexibiliteit en experiment voor beter resultaat		te verzwaren op basis van inzichten uit de praktijk. Eerste 2 jaar zien als leerjaren, laagdrempeliger beginnen, vanaf derde jaar de plussen realiseren, voor zelfde vergoeding. Voordeel hiervan is dat 'kinderziektes' uit nieuwe maatregelen gehaald kunnen worden, voordat ze verplicht worden.
Bestaande elementen <i>beheren</i> grenzend aan landbouwgrond zijn nu niet opgenomen als mogelijke maatregel	Houtige elementen en sloten worden nu vaak niet of nauwelijks ecologisch beheerd, of enkel uit praktisch oogpunt	Laat landschapselementen (houtig en sloten) in combinatie met maatregelen op landbouwgrond ook meetellen voor de vergroening; dit heeft veel potentie voor m.n. biodiversiteit. *zie toelichting verderop

Mest: de wetgeving werkt op vele beleidsterreinen door, zo ook het GLB

Ook het onderwerp mest en de mestwetgeving is een belangrijk en vaak genoemd knelpunt. Door krappe normen/knellende regelgeving wordt er geen ruimte geboden voor het werken met vaste mest/compost. In het huidige systeem is het voor akkerbouwers moeilijk het percentage organische stof van de bodem te verhogen met b.v. compost of organische/vaste mest. Aanvoer van ruige mest kost geld, aanvoeren van dunne varkensmest (veelal uit Brabant) levert geld op. Het mestdossier is een ingewikkelde, en binnen deze pilot is er geen ruimte om hier uitgebreid mee aan de slag te gaan. Denkrichtingen en/of aanbevelingen zijn: waardeer ruige mest op een andere manier dan drijfmest, stimuleer sluiten van regionale kringlopen, sluit aan bij de onlangs gepresenteerde visie van LTO.

4.2. Adviezen voor het nieuwe GLB

4.2.1. Stimuleren en belonen voor samenhang

- Stimuleer een collectieve invulling van de ecoregeling door het toekennen van een hogere waardering. Op deze manier wordt samenwerking gestimuleerd en kunnen collectieven een grotere rol pakken. ANOG staat voor een vrijwillige deelname aan collectieve invulling van de ecoregeling. Maak het zo aantrekkelijk, dat het loont om gezamenlijk bezig te gaan met de invulling van de ecoregeling. Echter, een verplichte deelname aan een collectieve invulling kan wel een positieve invloed hebben op het behalen van de GLB doelen. Het zou een groeimodel kunnen zijn: in het komende GLB een vrijwillige deelname om volgens 'samen' (boeren, collectieven, overheden, RVO etc.) te groeien naar een meer verplicht karakter. Waarbij toegankelijkheid niet uit het oog mag worden verloren: de boeren moeten gemotiveerd blijven om mee te doen. Wanneer we hen kwijtraken, en er dus geen of minder gebruik wordt gemaakt van de ecoregeling, missen we de boot als het gaat om structurele verduurzaming van de landbouw.
- Werk met wegingsfactoren, waarbij een optimale configuratie van maatregelen – passend binnen het gebiedsplan- de hoogste waardering krijgt. De ontwikkeling van een puntensysteem met wegingsfactoren is ook onderdeel van deze pilot. Flevolands Agrarisch Collectief neemt het voortouw in de ontwikkeling van het puntensysteem. De praktijktest hiervan zal ook onderdeel zijn van de pilot in 2020.

4.2.2. Proces

- Zorg voor een duidelijk en transparant proces en planning over welke stappen er gezet worden richting het nieuwe GLB. Zorg dat alle collectieven goed aangehaakt zijn, vooral wanneer er voor hen het nodige gaat veranderen.

4.2.3. Nationaal en provinciale organisatie

- Duidelijke regie op het systeem op nationaal niveau met bijbehorende contactpersonen. Een aantal zaken kunnen op nationaal niveau efficiënt worden georganiseerd. Denk aan systeemwijzigingen (via overleg met EU), nationaal uniforme data, procedures, monitoringssystematiek. Voor de decentralisatie van het natuurbeleid was er voor de collectieven een duidelijk aanspreekpunt binnen LNV en kon makkelijker worden overlegd.
- Meer provinciale uniformiteit (met ruimte voor regionale diversiteit). Willen we toe naar een efficiënt, effectief stelsel, dan helpt het enorm als collectieven kunnen samenwerken en leren van elkaar. Een aantal onderdelen van het stelsel kunnen in alle provincies op eenzelfde manier worden aangepakt. Natuurlijk ecologisch/inhoudelijk ruimte houdend voor provinciaal maatwerk.
- Toelichting bij knelpunt 2 uit tabel: De landelijke lijst ecoregeling moet van verschillende bodemtypes uitgaan. In het huidige GLB is één landelijke lijst met eisen per maatregel waaraan alle akkerbouwers in Nederland moeten voldoen. Terwijl de bodem in Nederland een grote variatie kent: klei, zand- en dalgronden, veen, löss. En hierbij ook de kansen en knelpunten om aan bepaalde eisen te kunnen voldoen. In het volgende hoofdstukken en in de deelgebiedsplannen wordt nader ingegaan op de verschillen tussen zand- en dalgrond en klei: een relevant onderscheid voor Oost-Groningen.

4.2.4. Kennis en monitoring

- Een nationale plek en middelen voor relevant onderzoek. Er is behoefte aan een goede plek om kennis te ontwikkelen, valideren, wat werkt en wat niet werkt. We kennen nu het OBN, maar vrij praktijkgerichte onderzoeksvragen krijgen vaak geen plek. Het helpt niet als verschillende, onafhankelijke ecologen, in verschillende provincies, verschillende onderzoeken gaan uitvoeren. Met mogelijk verschillende uitkomsten van dien. (Voor akkervogels is nog weinig bekend. Voor weidevogels is meer bekend.)
- Nationale uniforme monitoringssystematiek ontwikkelen. De monitoring van akkervogels is door de ANOG zelf opgezet voor het ANLb. SOVON, de Werkgroep Grauwe Kiekendief en gepensioneerde professoren van de RUG hebben gezamenlijk met ANOG een systematiek uitgewerkt. Deze manier van monitoring is landelijk steeds meer overgenomen. Willen we goed inzicht in wat werkt in de praktijk, en wat niet, is een uniforme monitoringssystematiek noodzakelijk. Hierbij kan ook gekeken worden naar het verbinden van beleidsmonitoring op provinciaal niveau met de monitoring vanuit de praktijk vanuit het agrarisch natuurbeheer. Daarnaast is ook de Bedrijfsmonitor Akkerbouw in ontwikkeling (zie ook § 2.6) waarbij op bedrijfsniveau de bijdrage van maatregelen aan biodiversiteit wordt onderzocht en ontwikkeld. Ook dit kan een grote bijdrage leveren aan een uniforme systematiek.

De ANOG erkent het belang van goede monitoring, daarom is hier de afgelopen jaren in geïnvesteerd. De monitoring voor het ANLb wordt dan ook door externe ecologen uitgevoerd, evenals de analyse van resultaten. Deze manier van werken, waarbij de systematiek wordt afgestemd op de praktijk met uitvoering door externe experts, kan als voorbeeld dienen voor de monitoring binnen de ecoregeling.

4.2.5. Groenblauwe architectuur

1. Een balans tussen de 3 lagen van het GLB.

Door te zorgen voor een goede balans tussen (de doelen van) de conditionaliteit, ecoregeling en het ANLb ontstaan win-win situaties voor landbouw, biodiversiteit, water, bodem, klimaat én landschap. Een effectief en integraal GLB op diverse vlakken dus. De basiskwaliteit zit in de conditionaliteit, de maatregelen met een 'lichtgroene tot donkerder groene plus' op de gangbare landbouwpraktijk in de ecoregeling en de 'donkergroene plus (al dan niet) gericht op doelsoorten' via maatregelen in het ANLb.

Voor een goede samenhang van de ecoregeling en het ANLb ziet ANOG een drietal scenario's. Voorkeur gaat uit naar scenario B en/of C, mits bovenstaande adviezen worden opgenomen in het beleid.

- A. Een systeem waarbij het ambitieniveau van maatregelen in laag 1 (conditionaliteit) naar laag 3 (ANLb) geleidelijk oploopt en de drie lagen elk hun 'eigen' maatregelen/beheereisen bevatten, steeds als plussen op wat er in de conditionaliteit is vastgelegd.** Alleen binnen maatregelen van het ANLb zit een beheercomponent.

Voordelen:

- Elke vergroeningslaag heeft zijn 'eigen' maatregelen. Het is voor iedereen helder welke maatregelen in welke laag hoort, waardoor er minder risico op dubbelbetaling is;
- ANLb-maatregelen kunnen aanzienlijk goedkoper worden, omdat de productiedervings-component uit pijler 1 wordt betaald (conditionaliteit + ecoregeling) en het ANLb alleen de beheercomponent hoeft te betalen. Daardoor kunnen er meer hectares beheer worden gecontracteerd en/of kan het ANLb ook worden gericht op meer vernieuwende zaken, zoals bodembeheer, functionele agrobiodiversiteit (FAB, bestuivers), etc. Voor dit laatste moet dan eerst overeenstemming met de provincies worden bereikt.

Nadelen:

- Er is weinig tot geen mogelijkheid op sturing van kwaliteit invulling ecoregeling, omdat er geen beheercomponent in de ecoregeling zit verwerkt. Dit maakt regionale sturing, en invulling op gebiedsspecifieke doelen lastig;
- Er is geen verplichte koppeling met het ANLb, ecoregeling zullen dan minder bijdragen aan doelen ANLb;
- In het huidige ANLb wordt er gewerkt middels leefgebieden, met (door de provincie Groningen) een stringente begrenzing. Als het ANLb meer als 'top-up' wordt ingevuld dan als apart onderdeel (zoals nu het geval is), zullen de provincies de begrenzingen moeten openbreken om resultaat voor de overige doelen naast biodiversiteit en waterkwaliteit te kunnen nastreven.

- B. Een modulair systeem waarbij voor ecoregeling en ANLb wordt gewerkt met één koppeltabel van groene activiteiten en waarbij de ecoregeling modulair is opgebouwd met elementen die kunnen worden gestapeld.** Zo kan beheer ook een plek in de ecoregeling krijgen. Op basis van o.a. input collectieven wordt bepaald welke maatregelen wel of geen gebiedsgerichte sturing nodig hebben. De collectieven bepalen vervolgens:

- a. Situering van maatregelen op gebiedsniveau (die sturing behoeven)
- b. Of een bepaalde vorm van beheer bij gekozen maatregel verplicht is
- c. Of de beheercomponent uit de ecoregeling of het ANLb wordt gefinancierd.

Het collectief waarborgt op deze wijze dat er geen dubbelbetaling plaatsvindt.

Voordelen:

- Maximaal vergroeningseffect van de ecoregeling: sturing is mogelijk;
- Maximale flexibiliteit om binnen en buiten voor het ANLb begrensde gebieden doelgerichte maatregelen in te zetten.

Nadelen:

- Ook in dit geval moeten provincies hun begrenzingsbeleid herzien voor maximaal rendement;
- Minder keuzevrijheid voor individuele boeren, die in sommige gevallen gedwongen worden om de regels van het collectief te volgen;
- De relatieve oppervlakte ingevuld met de ecoregeling kan klein zijn, wanneer voor 'donkergroene' maatregelen wordt gekozen (met een hoge waardering per ha).

C. Vergroenen en belonen op basis van een gebiedsplan. Dit is een andere vorm van invulling dan scenario's A en B. Hierbij keurt/betaald RVO op basis van een totaalplan. Er vindt monitoring en handhaving plaats op het geheel, en niet meer op individuele maatregelen (waar dit bij scenario B nog wel het geval is, zoals in het huidige stelsel). Er wordt gewerkt middels het 'voordeur/achterdeur principe' wat we kennen van het ANLb. Maar in dit scenario wordt er ook daadwerkelijk niet meer op individueel niveau gecontroleerd door RVO (wat in het huidige ANLb wel het geval is). Bij deelname van individuele boer aan het gebiedsplan, krijgt hij een + op de waardering/vergoeding van uit te voeren maatregelen.

Voordelen:

- Flexibiliteit voor boer en collectief. Er wordt niet gekort wanneer oppervlaktes kleiner zijn, maar gewoon minder uitbetaald. Zolang het totale gebiedsplan aan de (gezamenlijk) opgestelde kaders voldoet. Uitwisseling tussen maatregelen mogelijk in overleg tussen boer en collectief;
- Controle, handhaving en monitoring vindt plaats op gebiedsniveau, minder arbeidsintensief;
- Ritme/invulling kan worden aangepast op ritme/invulling bouwplan van het gebied.

Aandachtspunten: Heldere definitie van verantwoordelijkheden boer-collectief-overheid nodig.

Scenario C is nog niet in detail uitgewerkt. Echter wil ANOG dit scenario toch benoemen, omdat dit potentieel een effectieve en kansrijke werkwijze is. Wanneer anderen dit ook zien, wil ANOG graag de vervolgitwerking samen met hen oppakken.

2. Benut bestaande landschappelijke structuren voor vergroten ecologisch effect (toelichting bij knelpunt 3 uit paragraaf 4.1)

In de huidige vergroening zijn maatregelen vooral gerelateerd aan de landbouwgronden. Een uitzondering hierop is dat een deel van de sloot i.c.m. akkerrand mag mee tellen voor de oppervlakte. Echter, hier mist de beheercomponent voor de sloot. Houtige elementen en sloten worden nu vaak niet of nauwelijks ecologisch beheerd, of enkel uit praktisch oogpunt. Een gemiste kans. Juist koppeling tussen landbouwgrond en overige elementen kan voor ecologische meerwaarde zorgen. Het kan rekenen op een breed draagvlak onder agrariërs, en de ecologische waarde van de elementen kan een boost krijgen.

5. ANOG als regionale vergroeningsregisseur

5.1. De ambitie van ANOG

ANOG heeft ambitie. Altijd werkend vanuit de inhoudelijke ambitie om biodiversiteit te verhogen. ANOG heeft diverse ontwikkelingen door- en mogelijk gemaakt. Bijvoorbeeld werkend vanuit een inspanningsverplichting (SNL) naar een meer sturende werkwijze op ecologische effectiviteit (ANLb). Ook nu binnen deze pilot kiest ANOG voor een uitdagende aanpak met in potentie veel nieuwe inzichten. De stip op de horizon is helder voor ANOG: een vergroening van de akkerbouw die voor alle boeren geldt en loont, en past binnen maatschappelijke context. ANOG zet zich graag in om deze ambitie te realiseren.

5.2. Mogelijke rollen, verantwoordelijkheden en werkzaamheden

Het is op dit moment nog niet helder hoe het nieuwe GLB eruit komt te zien. Ondanks deze onzekerheden, kan en wil ANOG een aantal ambities formuleren over de rol en toegevoegde waarde die collectieven kunnen spelen in het nieuwe GLB. Zo concreet mogelijk zijn de ambities van ANOG uitgewerkt:

- **Regie op het gebiedsplan en gebiedsproces en de keuze van de maatregelen**
ANOG wil graag de (mede)verantwoordelijkheid krijgen om het regionaal maatregelen menu op te stellen voor de eerste pijler, voortbordurend op deze pilot. Het organiseren van het gebiedsproces maakt daar onderdeel van uit. Daarbij wil ANOG andere gebiedspartijen uitdagen om ambitie te tonen en een bijdrage te leveren. Partijen als gemeenten, waterschappen, terreinbeherende organisaties en jagers kunnen bijvoorbeeld uitspreken om hun gronden voor 20% op een bepaalde ecologische manier te beheren. Hiermee ontstaat er een regionale aanpak en maatwerk, en meer resultaat. ANOG kan inschatten welke partijen belangrijk zijn in de (deel)gebieden om tot een regionale aanpak te komen.

Voor de ecoregeling wil ANOG de verantwoordelijkheid graag oppakken om de kaders gezamenlijk op te stellen en in te vullen met de provincie. Hiermee wordt bedoeld de nadere uitwerking van de landelijke kaders welke door LNV worden gesteld. Bijvoorbeeld een verdere verdieping van regionale invulling op basis van bodemtype in combinatie met landschap. In overleg met de provincie kunnen afspraken gemaakt worden over waar de gezamenlijke verantwoordelijkheid, in het toekomstige ANLb en de invulling van de ecoregeling, begint. Een ecologische toets kan door een aantal partijen worden gedaan op het gebiedsplan, om te voorkomen dat 'de slager zijn eigen vlees keurt'.
- **Informatie en voorlichting aan boeren**
Bijvoorbeeld over een collectieve invulling van de ecoregeling en het ANLb.
- **Ondersteuning in administratieve werkzaamheden aan boeren**
Denk hierbij aan het helpen met intekenen van percelen voor de ecoregeling en het ANLb, werkzaamheden die ANOG nu ook al uitvoert voor het ANLb.
- **Monitoring**
Het belang van goede monitoring en daarmee kennisontwikkeling over wat werkt en wat niet, is groot. Helemaal nu we voor een wijziging van het GLB staan. Binnen het ANLb is inmiddels de nodige ervaring opgedaan met monitoring. We zien hierbij dat:
  - Er geen eenduidige aanpak en visie op monitoring binnen het ANLb door collectieven is. ANOG heeft de afgelopen jaren uit eigen financiering getracht een goede monitoringsystematiek voor

het akkervogelbeheer te ontwikkelen. Deze systematiek is samen met RUG en Grauwe kiekendief ontwikkeld. Monitoring en analyse van resultaten vindt plaats door SOVON. De uitvoering van de monitoring voeren externe ecologen uit. Hierdoor wordt de onafhankelijkheid en kwaliteit van de resultaten geborgd. Op onderdelen kan de monitoring van het ANLb als voorbeeld of inspiratie dienen voor monitoring binnen de ecoregeling. Tevens wordt mogelijk door samenhang tussen de 3 lagen en/of stapeling van maatregelen, een goede monitoring voor ANLb onderstreept. De ontwikkelde ANLb monitoringssystematiek kan op langere termijn de basis zijn voor een uniforme nationale monitoringsystematiek.

- De monitoring door de provincie en door de collectieven beter op elkaar moet worden afgestemd, zodat er een gezamenlijke werkwijze en conclusies ontstaan.

- **Controle en handhaving**

Collectieven hebben ervaring opgedaan met controle en handhaving rondom ANLb maatregelen, wat een goede basis vormt voor een eventuele taak hieromtrent binnen de ecoregeling. Voor het ANLb is een werkwijze ontwikkeld in Groningen, waarbij dichtbij de praktijk wordt gebleven en in overleg met de boer knelpunten worden opgelost of indien nodig sancties worden opgelegd. Hiervoor is een protocol ontwikkeld, waarbij met gele en rode kaarten wordt gewerkt. Ook is er is een provinciale geschillencommissie opgezet. Zij kunnen bij eventuele escalatie/geschillen in actie komen. Dit is nog nooit nodig geweest, juist door de pragmatische aanpak van de collectieven. Boeren geven ook aan de werkwijze van ANOG als prettig te ervaren, er is ruimte voor dialoog en redelijkheid. In Nederland wordt gekeken naar het Groningse model. Soms wordt dit gekopieerd of er wordt een passende andere constructie uitgewerkt. ANOG wil mogelijk in het nieuwe GLB in de ecoregeling ook controle en handhaving uitvoeren, op een manier die dichtbij de boer staat. Voor ANOG betekent dit dan ook dat we een vergelijkbare werkwijze en opzet willen hanteren als nu voor het ANLb. ANOG wil nadrukkelijk geen taken van NVWA of RVO overnemen, zoals het controleren van wettelijke basis eisen binnen de conditionaliteit.

5.3. Naar een organisatie ANOG 2.0

Als ANOG meer taken en verantwoordelijkheden krijgt, vraagt dat ook wat van de organisatie. Uitgangspunt blijft dat het collectief uit een goede mix van mensen met agrarische en ecologische kennis moet bestaan. Naast dat er meer werknemers zullen moeten komen wanneer het takkenpakket groeit, moet ook worden gedacht aan de juiste expertise (financieel economisch, jurist, etc.) in het bestuur. De benodigde veranderingen kunnen niet van vandaag op morgen gerealiseerd worden. Er zal een transitieperiode nodig zijn om door te groeien naar ANOG 2.0.

5.4. Een aantal randvoorwaarden

5.4.1. Ruimte en flexibiliteit om maatwerk te kunnen leveren

Binnen de pilot Akkerbelt wordt door Flevolands Agrarisch Collectief gewerkt aan een puntensysteem, voor waardering van vergroeningsmaatregelen. Dit puntensysteem moet ruimte bieden voor regionaal maatwerk binnen de ecoregeling. In de ene regio zijn bepaalde maatregelen van grotere toegevoegde waarde dan in de andere. In deze pilot zijn grote verschillen ontdekt in regio's en effectiviteit van maatregelen, zowel op regionaal, provinciaal als landelijk niveau. ANOG is dé partij met gebiedskennis voor het opstellen van het regionaal keuzemenu voor Oost-Groningen. ANOG kan inschatten welke maatregelen effectief zijn, op draagvlak kunnen rekenen en waar deze het beste kunnen worden neergelegd. Op basis van het ANLb zijn ervaringen opgedaan, welke kunnen worden gebruikt voor invulling van de ecoregeling: (1) flexibiliteit in indeling/begrenzing en (2) flexibiliteit op maatregelniveau.

(1) Zoals ook later in dit plan verder toegelicht, stelt ANOG een grofmazige indeling van regio's voor: klei en zand. Met als secundaire indeling de verschillende landschapstypen. Hierbij is het van belang dat de begrenzing op een hoger niveau wordt bepaald dan zoals in het huidige ANLb op perceelsniveau. Dit laatste brengt contraproductiviteit voor biodiversiteit en draagvlak teweeg. Hierbij moet ook de provinciale grens in de Veenkoloniën niet als 'onoverkoombare barrière' worden beschouwd, maar worden gekeken naar de eenheid op basis van bodemsoort en landschap.

(2) Daarnaast moet er ruimte blijven voor flexibiliteit op maatregelniveau. Binnen het ANLb is er nu ook al ruimte voor collectieven om zelf te sturen middels de aanvullende beheervorschriften van de landelijke lijst beheerpakketten ANLb en vergoeding (binnen vastgestelde marges). Wensen voor het nieuwe GLB zijn:

- Hanteer het voordeur/achterdeur principe zoals binnen het ANLb voor maatwerk ook in de ecoregeling: beperkt aantal eisen aan de voorkant, voldoende ruimte voor eigen invulling en verantwoording achteraf. Met mogelijk nog een duidelijkere scheiding tussen voordeur en achterdeur (zie ook scenario's B en C).
- Zoveel mogelijk wegblijven bij strenge minimum en maximum eisen op 2 cijfers achter de komma zoals nu gebeurd binnen het ANLb. Kunnen bijstellen op basis van ervaringen/monitoring/resultaten. Boeren hebben te maken met externe weersafhankelijke factoren, waardoor er soms maatwerk / flexibiliteit nodig is in werkwijze en beoordeling.
- Concrete suggesties voor verbeteringen op maatregelniveau vanuit de praktijk kunnen bespreken op een duidelijke plek. Zie punt 5.4.3.

5.4.2. Vertrouwenspositie ten allen tijde behouden

Tijdens de gebiedsbijeenkomsten is door meerdere boeren aangegeven wat zij waarderen in de huidige aanpak van ANOG: goede bereikbaarheid en snel antwoord, flexibiliteit in de aanpak en laagdrempeliger te benaderen dan bijvoorbeeld RVO. Voor ANOG staat het behoud van vertrouwen bij de boer voorop. Daarbij zijn de volgende aspecten van belang:

- Niet eenzijdig gedurende het spel de regels veranderen.
- Een actieve samenwerking waar iedereen zijn/haar best voor doet. Daarbij werken vanuit vertrouwen tussen gebiedspartners, overheden en boeren.
- Zie ook de overige randvoorwaarden (m.u.v. 5.4.4.)

5.4.3. Een duidelijke ingang/plek voor overleg en afstemming

Er zijn goede ervaringen met de werkwijze in het verleden met de overheid/RVO: 1 aanspreekpunt en 1 telefoonnummer bij urgente vragen. Na vraag stellen ook snel besluit nemen. De praktijk wacht namelijk niet, en wanneer besluiten over meerdere lijnen gaan is al vaak een aantal dagen tot weken verder. Dit houdt in dat er doorzettingsmacht / mandaat moet zijn om binnen bepaalde kaders snel te kunnen besluiten. De afstand tussen RVO en praktijk wordt nu als te groot ervaren.

Een voorbeeld vanuit de recente praktijk. Uit de schouw van akkerrand blijkt het agrarisch natuurbeheer niet effectief vanwege de zachte winter (aardappelopslag). Daarom voor volgende jaren wil je aardappelteelt kunnen uitsluiten als voorvrucht van agrarisch natuurbeheer. Of bijvoorbeeld een ingezaaide akkerrand, die vanwege extreme droogte of juist hevige buien nauwelijks opkomt, en het gezaaide mengsel niet tot zijn recht komt en onkruid overheerst. Vanuit de praktijk ontstaan elk jaar nieuwe inzichten.

5.4.4. Een andere financieringsmethodiek

Omdat uitbetaling nu achteraf plaatsvindt, ligt er een grote financiële opgave bij de collectieven. Financiering van de overheadkosten die vooraf plaats vindt is een belangrijke voorwaarde voor het kunnen oppakken van de coördinerende rol die ANOG ambieert. In de toekomst is het denkbaar dat ANOG ook de betalingen rondom de ecoregeling coördineert. Onder de randvoorwaarde dat er goede afspraken komen over financiële risico's voor collectieven.

5.4.5. Het hebben van leer- en ontwikkelruimte en budget

Met name de eerste jaren van de nieuwe periode is van groot belang. Bij een nieuwe manier van werken hoort ook een implementatieperiode. Zorg voor groeimogelijkheden en een vangnet. Denk aan een constructie als de 'fictieve rekenruimte' in het ANLb om niet voorziene zaken te kunnen oplossen, waarbij vooraf de mogelijke gevolgen wel volledig helder moeten zijn (wat bij de fictieve rekenruimte anno 2019 nog steeds niet het geval is).

5.4.6. Overige randvoorwaarden

Mede door ervaringen met vorige invoering van nieuwe GLB, nog een aantal relevante randvoorwaarden:

- Duidelijkheid over rollen en verantwoordelijkheden voordat gestart wordt;
- Helderheid in regelgeving en kaders;
- Tijd en ruimte voor het implementatieproces van nieuwe software, en gereed hebben ICT systemen op moment van ingaan;
- Het kunnen beschikken over voldoende financiële middelen en capaciteit.

6. Verschillen tussen klei, zand- en dalgrond

Afhankelijk van het bodemtype ontstaan regionale verschillen met oog op kansen en knelpunten voor effectieve invulling van de ecoregeling. De twee voorkomende bodemtypen in Oost-Groningen zijn meegenomen: zand- en dalgrond (regio's Westerwolde en Veenkoloniën) en klei (regio Oldambt). Naast bodemtype verschillen de regio's ook in landschapstype. In onderstaande tabel zijn belangrijke regionale kenmerken opgenomen.

Deelgebied	Bodemtype	landschapstype	Grootste opgave*	Akkervogelsoorten	Bouwplan
Oldambt	klei	Openheid, grootschalig, veel graan	Vergroten functionele agrobiodiversiteit	grauwe kiekendief, veldleeuwerik, graspieper, geelgors, kwartelkoning	1 op 2
Veenkoloniën	Zand	openheid, wijkenstructuren, langgerekte bebouwingslinten	Organische stof gehalte (o.a. verstuiving & bodemverdichting**) overbelasting van het water met stikstof en fosfaat, een overschrijdingen van gewasbeschermingsmiddelen	veldleeuwerik, kwikstaart, patrijs, kievit, wulp	1 op 2 1 op 2.5
Westerwolde	Zand	Landschapselementen, houtsingels, natuurterreinen	Organische stof gehalte (o.a. verstuiving & bodemverdichting**)	Geelgors, patrijs, veldleeuwerik	1 op 2.5 1 op 3

* De grootste opgave is bepaald door ANOG, toetsing door boeren en gebiedspartijen heeft plaatsgevonden tijdens de gebiedsbijeenkomsten.

** Verstuiving en verdichting kan beide door laag organische stof gehalte in de bodem. Verdichte gronden hebben met name een verdichting in de ondergrond. Na grondbewerking in het voorjaar is de bovenlaag bij laag effectief organische stof gehalte stuifgevoelig.

Tijdens het gebiedsproces zijn per deelgebied verschillende opvattingen over meest urgente doelen, bijpassende maatregelen en mate van sturing/organisatie op tafel gekomen. We hebben drie thema's geïdentificeerd, waarin de regionale verschillen goed zichtbaar worden:

1. Bodem- en landschapstype.
2. Cultuur en draagvlak voor collectieve invulling.
3. Draagvlak en ambities bij boeren voor type maatregel. Vanuit historie of aansprekende voorbeelden in het gebied kan het effectief zijn om goed te luisteren naar waar boeren zelf intrinsiek voor gemotiveerd zijn om mee aan de slag te gaan, en waar niet.

6.1. Bodem- en landschapstype

Afhankelijk van de bodemsoort en de ruimte in het bouwplan zijn er regionale verschillen tussen effectieve maatregelen. Opgaven op zandgronden zijn de verstuiving en het verhogen van organische stof in de bodem. Op kleigronden speelt het vasthouden van organische stof in de bodem op korte termijn in mindere mate. Op langere termijn is dit echter ook een opgave. Effectieve maatregelen

richten zich op de klei meer op het vergroten van de biodiversiteit. Daarnaast zijn ook de mogelijkheden in bewerkingen en gewassen heel verschillend bij de twee bodemtypen.

In twee deelgebiedsplannen (zand- en dalgronden, en klei) wordt uitgebreider ingegaan op de specifieke kenmerken van de deelgebieden en de verschillende uitkomsten. Hierin worden ook de maatregelen uitgebreider toegelicht.

6.2. Cultuur en draagvlak voor collectieve invulling

De 3 deelgebieden kennen sociale en culturele verschillen. Tijdens de gebiedsbijeenkomsten zijn boeren bevraagd over nieuwe sturingsmogelijkheden en/of ze hier zelf een rol in zouden willen hebben. Tijdens alle bijeenkomsten is aangegeven dat er een partij nodig is die enige vorm van regie voert. Per deelgebied kan dit anders ingevuld worden. In het Oldambt gaven boeren aan via een 'keukentafelmodel' de vergroening te willen invullen waarbij ANOG slechts hoeft te adviseren en faciliteren: de boeren nemen zelf het voortouw in het vertalen van doelen naar maatregelen en zijn in bepaalde mate zelf-organiserend. In Westerwolde ziet men ook een rol voor ANOG weggelegd in begeleiding. In de Veenkoloniën werd vooral de vraag gesteld wie van de burens het risico van collectieve invulling draagt, wanneer dit door boeren zelf werd uitgevoerd. Hier geeft men aan een onafhankelijke partij nodig te hebben voor sturing, maar indien de mogelijkheid blijft bestaan tot individuele invulling van de vergroening, had dit de voorkeur. Deze laatste voorkeur is echter voornamelijk uitgesproken op basis van de huidige vergroeningsmogelijkheden (dus met vanggewas als invulling van de vergroening). Wanneer er meer bekend wordt over de invulling vanuit LNV, kan dit mogelijk veranderen.

6.3. Draagvlak en ambities bij boeren voor type maatregel

Deelname aan collectieve regelingen zal op basis van vrijwilligheid zijn. Stimuleren en enthousiast maken is dan van groot belang. Het helpt als er keuze is in maatregelen die aansluiten bij het gebied. Bij de opgaven die boeren herkennen, en de kansen en oplossingen die zij zien. Wellicht zijn er koplopers in het gebied aanwezig, die juist motiveren om aan de slag te gaan met de succesvolle aanpak van deze koplopers.

Uit de gebiedsbijeenkomsten kwam naar voren dat voor de akkerbouwers op de klei in het Oldambt het mogelijke bewerkingsmoment (m.n. het moment van ploegen) een belangrijk item is. Vanwege de zware klei, zijn de mogelijkheden in de tijd beperkt. Op het zand viel het op dat er bij voorkeur gewerkt wordt met maatregelen die niets afdoen aan de reguliere productie van de vaak hoogsalderende gewassen. Maatregelen worden hier dus meer gezocht aan de randen van percelen, of buiten het groeiseizoen om. Collectieven kunnen, vanwege hun gebiedskennis, goed inschatten welke maatregelen mogelijk kansrijk zijn.

7. Het regionaal maatregelen menu

Afhankelijk van de opgaven in het deelgebied zijn bepaalde maatregelen effectiever dan andere. Voor de uitvoerbaarheid binnen de pilot heeft ANOG (met input vanuit boeren en gebiedspartijen, zie h3) gekozen voor een beperkte keuze aan maatregelen (in het veld en in bedrijfsplannen) per deelgebied. Dit noemen we het regionaal maatregelen menu. Dit zijn met name maatregelen die interessant zijn, omdat zij;

- Aansluiten bij de beleidsdoelen (nationaal, provinciaal, lokaal) en bijdragen aan de gebiedsopgaven
- Binnen de looptijd van de pilot (1 veldjaar) passen
- Om een gebiedsgerichte aanpak en dus sturing vragen (door te zoeken naar kansen voor dekkingsgraad / samenwerking / samenhang tussen maatregelen)
- Ecologische van meerwaarde zijn op de specifieke grondsoort / passen bij de landschapskenmerken
- Kunnen rekenen op draagvlak onder boeren en gebiedspartijen.

De complete lijst met besproken maatregelen is te vinden in de bijlage. Dit is dus de ‘groslijst’ aan maatregelen, en op basis van bovenstaande criteria zijn hier kortere maatregelenmenu’s uit voortgekomen, welke in 7.3 worden besproken.

Interessant is om te kijken welke configuratie van maatregelen mogelijk is per gebied. Hier wordt in paragraaf 7.1 verder op in gegaan. In paragraaf 7.2 wordt de doorvertaling van doelen naar maatregelen toegelicht, welke in paragraaf 3 terug te vinden zijn in de regionale maatregelen menu’s voor de klei, en zand- en dalgronden.

De selectie van maatregelen binnen de pilot (volgens bovengenoemde opsomming), sluit echter een breder palet voor de ecoregeling niet uit. Een aantal van de ideeën voor dit bredere palet zijn te vinden in paragraaf 7.4.

7.1. Gebiedsgerichte sturing door het collectief

Gebiedsgerichte sturing kan op verschillende manieren plaatsvinden om de beoogde doelstellingen van het gebied te bereiken. Wanneer we dit proberen te ontleden in verschillende aspecten waarop gestuurd kan worden, ontstaat het volgende beeld:

- Ruimtelijk en ecologisch:
  - Op gebieds- en/of bedrijfsniveau: dit geldt vooral voor volveldse maatregelen. Een bepaalde configuratie van een bepaalde maatregelen set is wenselijk t.b.v. ecologische effectiviteit. Deze sturing vindt dan plaats op basis van vooraf gestelde, m.n. landschappelijke kaders. Bijvoorbeeld wel/niet in de buurt van opgaande begroeiing en/of erven.
  - Op perceelsniveau: dit geldt met name voor de meer fijnmazige maatregelen binnen de groenblauwe dooradering. Het gedefinieerde doel voor het gebied kan door een bepaalde mate van samenhang worden bediend. Dit is niet of nauwelijks het geval wanneer er geen maatregelen op aaneengesloten percelen worden toegepast.
- Financieel, bijvoorbeeld door:
  - Hogere waardering voor het deelnemen aan het collectieve plan. De boer kiest de maatregelen in afstemming met het collectief, voor optimaal effect
  - Betaling onderverdelen in een ‘basis’ betaling en een plus geven voor behaald resultaat. Niet alleen de ‘aanwezigheid- en beheer van’ financieel belonen, maar ook het behaalde resultaat. Hierbij moet wel rekening worden gehouden met externe factoren zoals weer

etc. Het resultaat zegt niet altijd iets over de mate van inspanning van de boer. In het licht van controle en handhaving ziet ANOG hier een aantal haken en ogen.

- Beloning in beleidsruimte, door bijvoorbeeld een hogere gebruiksruimte mest toe te kennen bij invulling ecoregeling via een collectief plan.

Met de veldmaatregelen binnen de pilot oefenen we vooral met de ruimtelijke/ecologische sturing. Dit borduurt voort op onze ervaringen in het ANLb, maar gaat verder omdat:

- De vergroening een andere impact op bedrijfsniveau heeft (en dus de keuze van de deelnemer op andere gronden gestoeld is dan binnen het ANLb)
- We ook met deelnemers werken die nog geen lid zijn van het collectief
- Op basis van het gebiedsplan de doelen en gebieden worden bepaald. Dit is breder dan de doelen voor het ANLb

7.2. Uitwerking per doel

Invulling van ruimtelijke sturing t.b.v. de geselecteerde doelen (biodiversiteit, water en bodem):

Biodiversiteit

- Klei
Hier hanteren we de ecologische criteria zoals ook opgenomen in het Natuurbeheerplan van de provincie Groningen, en het beheerplan van ANOG zelf. Op hoofdlijnen betekent dit:
  - Het akkerbouwgebied is tenminste 250 ha groot
  - 5% dekking van beheer (in geval van de pilot: ANLb én pilotmaatregelen samen!)
  - Op de klei: maatregelen t.b.v. broedende vogels in het open gebied, en wintermaatregelen in de buurt van opgaande begroeiing
  - Akkerranden zijn ten minste 9 meter breed
  - Niet langs drukke doorgaande wegen e.d.
- Zand
Hier willen we aan de slag met maatregelen voor wilde bijen en de patrijs in het kader van de biodiversiteit. Dit betekent dat akkerranden altijd in combinatie met opgaande (houtige) elementen worden aangelegd. Hierbij baseren we ons o.a. op het Natuurbeheerplan, ons eigen beheerplan en de opgedane kennis uit diverse projecten rondom bijen/insecten.

Water

Op het zand gaan we binnen de Veenkoloniën in de Wildervanksterdallen aan de slag om een fijnmazig netwerk van akkerranden gekoppeld aan de veenwijken te creëren. Aaneengeslotenheid en een hoge dekkingsgraad van maatregelen zijn hier leidend.

Bodem

Maatregelen gericht op verbeteren van de bodemkwaliteit behoeven in het ruimtelijk vlak geen sturing; echter mogelijk wel op het vlak van budget (de waardering van maatregelen in verhouding tot animo/benodigde hoeveelheid maatregelen voor invulling ecoregeling).

Financiële sturing

In de bedrijfsplannen onderzoeken we de financiële sturing: welke differentiatie is hier maximaal mogelijk voor optimaal effect en behoud draagvlak? We kiezen ervoor dit in de bedrijfsplannen op te pakken, omdat er te weinig tijd is om deze vorm van sturing uit te werken vóór het werven van de deelnemers aan veldmaatregelen.

7.3. Regionale maatregelen menu's klei, en zand- en dalgrond

Op de kleigrond van het Oldambt ligt de prioriteit op biodiversiteit gevolgd door bodem en water. Op de zand- en dalgrond van de Veenkoloniën en Westerwolde ligt de focus op het vergroten van bodemkwaliteit, gevolgd door water en biodiversiteit. De passende maatregelen variëren dan ook per gebied. En ook binnen de gekozen veldmaatregelen kan de uitvoering verschillen, afhankelijk van het doel. Bijvoorbeeld het pakket 'akkerranden': wanneer we deze inzetten voor akkervogels, heeft deze een andere breedte en beheerregime, dan wanneer we deze inzetten voor waterkwaliteit.

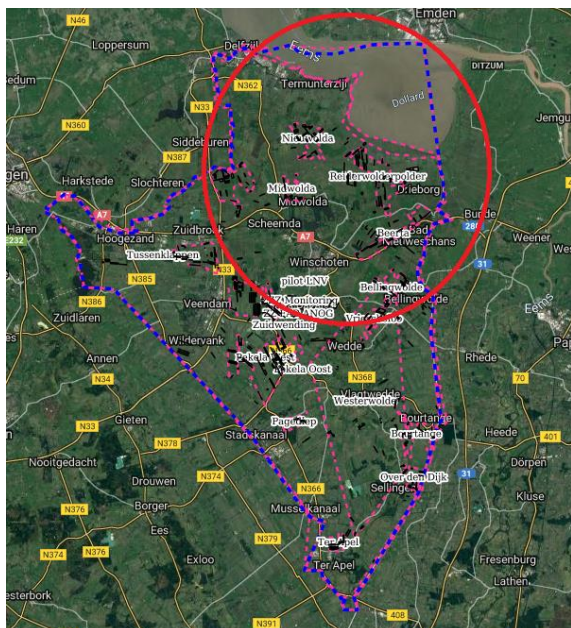
De benodigde mate van sturing wordt afgestemd op de gestelde doelen en landschappelijke configuratie (open, besloten, of er tussenin). Is er sturing nodig op perceelsniveau, bedrijfsniveau of gebiedsniveau?

7.3.1 Kleigronden

Op de klei gaan we aan de slag met maatregelen op bouwplanniveau. Vanwege de grotere gebiedsomvang en specifieke doelen is sturing op bouwplan en of gebiedsniveau nodig. In onderstaande tabel is te vinden wat, gegeven het doorlopen proces, het meest optimale regionale maatregelenmenu voor kleigrond in Oldambt is:

Maatregel	Korte omschrijving	Veldmaatregel of bedrijfsplan?	Mate van benodigde sturing
Ruige mest / compost	Draagt bij aan bodemkwaliteit. Liggen veel kansen, boeren willen hier graag mee aan de slag.	Bedrijfsplannen	Gebiedsniveau (organiseren regionale kringloop)
Stimuleren eiwitgewassen	Draagt bij aan biodiversiteit en bodem.	Bedrijfsplannen	Gebiedsniveau
Vogelvriendelijk graan, diverse varianten	Draagt bij aan biodiversiteit. De graanteelt optimaal wordt afgestemd op akkervogels door o.a. meer openheid in het gewas (broedgelegenheid/schuilgelegenheid), en meer voedsel (insecten en graanstoppel)	Veldmaatregel	Gebieds-/bedrijfsniveau
Akkerrandenbeheer	Gericht op akkervogels voor het open gebied, draagt bij aan biodiversiteit. De weidse structuur van het Oldambt leent zich goed voor brede akkerranden.	Veldmaatregel	Gebieds-/bedrijfsniveau

Het noordelijk deel van het ANOG werkgebied omvat de kleigronden. Binnen dit kleigebied wordt voor de pilot een deelgebied geselecteerd waarmee we aan de slag gaan voor de veldmaatregelen en bedrijfsplannen. Zie voor de uitwerking hiervan het deelgebiedsplan klei.

Het noordelijke deel van het ANOG werkgebied bestaat uit klei

7.3.2 Zand- en dalgrond

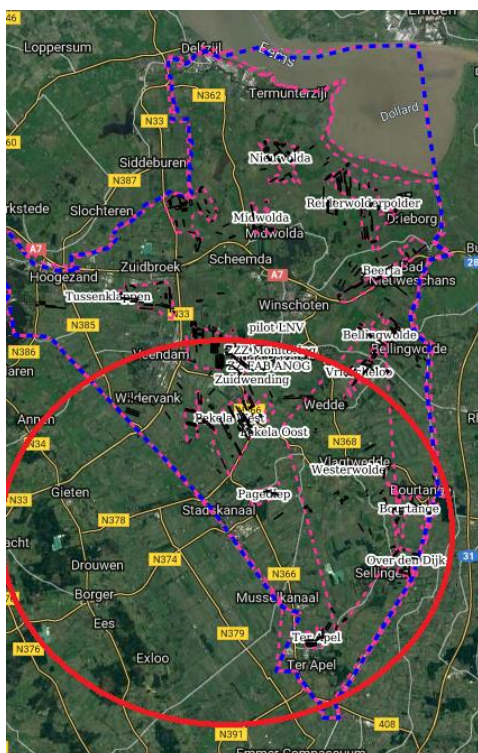
Op het zand ligt de focus op de groenblauwe dooradering, maar gaan we ook aan de slag met bouwplanmaatregelen. In de Veenkoloniën is het deelgebied Wildervanksterdallen geselecteerd, om te testen of het daadwerkelijk mogelijk is een fijnmazig netwerk te creëren, aansluitend op de bestaande typische wijkenstructuur in het gebied. Deze landschappelijke kenmerken i.c.m. de gestelde doelen (m.n. water, in mindere mate bodem) vraagt om een meer perceelsgerichte vorm van sturing. In Westerwolde is sturing op bedrijfsniveau van belang voor het behalen van de gestelde doelen voor bodem en biodiversiteit. In onderstaande tabel is te vinden wat, gegeven het doorlopen proces, het meest optimale regionale maatregelenmenu voor de zand- en dalgrond in de Veenkoloniën en Westerwolde is:

Maatregel	Korte omschrijving	Uitwerking: veldmaatregel of bedrijfsplan?	Mate van benodigde sturing
Ruige mest / compost	Draagt bij aan bodemkwaliteit. Liggen veel kansen, boeren willen hier graag mee aan de slag.	Bedrijfsplannen	Gebiedsniveau (organiseren regionale kringloop)
Akkerrand met deel wijk of sloot	Akkerrand t.b.v. waterkwaliteit i.c.m. ecologisch slootbeheer. Draagt ook bij aan biodiversiteit.	Veldmaatregel	Perceelsniveau

Bodembedekking door stoppelp of groenbemester*	Effectievere groenbemesters, stoppelp van graan/hennep t.b.v. biodiversiteit en bodem	Veldmaatregel	Gebiedsniveau (biodiversiteit), geen sturing (bodem)

*Het is bekend dat FAC hier al een aantal jaren mee heeft geëxperimenteerd en hier nieuwe varianten voor het ANLG zijn ontstaan. Echter, de situatie op klei (Flevoland) verschilt van zand, en daarom is het interessant deze maatregelen ook binnen deze pilot uit te voeren.

Het zuidelijk deel van het ANOG werkgebied bestaat uit zand. Binnen het zandgebied worden twee deelgebieden geselecteerd waar we met veldmaatregelen en bedrijfsplannen aan de slag gaan. Eén relatief klein gebied voor het onderdeel groenblauwe dooradering, en een deelgebied waar we met de bouwplanmaatregelen aan de slag gaan (mogelijk opgedeeld in twee gebieden, Westerwolde en de Veenkoloniën).

Het zuidelijke deel van het ANOG werkgebied bestaat uit zand- en dalgronden

Zie voor de selectie van de deelgebieden het deelgebiedsplan zand.

Zie voor de nadere uitwerking hiervan ook de deelgebiedsplannen 'Zand' en 'Klei'. Hierin wordt ook nader toegelicht hoe de werving van deelnemers voor de veldmaatregelen en bedrijfsplannen door ANOG wordt ingestoken. Op zodanige wijze, dat we de pilotvragen/ideeën van ANOG kunnen testen in de praktijk en voor een plek in het toekomstig GLB.

7.4. Andere kansrijke maatregelen voor de ecoregeling

Een aantal andere ideeën voor de ecoregeling zijn hieronder toegelicht. Vanwege de focus die gekozen is binnen deze pilot, zoals omschreven in paragraaf 7.1, worden deze niet verder uitgewerkt vanuit ANOG in de pilot Akkerbelt. Deze maatregelen kunnen altijd worden ingepast, ook zonder

collectieve invulling en/of regionale sturing. Maar voor het totaalbeeld van mogelijke invulling voor de ecoregeling vinden we het wel belangrijk om te noemen.

- **Timing van sleepslangen aanpassen**
Sleepslangbemesting vindt plaats in het voorjaar. Soms in meerdere rondes. Vaak is het bemestingstijdstip net rond de tijd dat de akkervogels een nestplaats hebben gevonden of al aan het nestelen zijn in akkerpercelen. Door eerder te bemesten wordt voorkomen dat nesten van akkervogels verloren gaan. De timing van het sleepslangen heeft te maken met de actuele weersomstandigheden, de aanwezige nesten en het bouwplan. Met name kennis en bewustwording bij boeren is hierbij belangrijk.
- **Stimuleren van natuurlijke plaagbestrijding**
Door het stimuleren van natuurlijke plaagbestrijdende insecten (o.a. lieveheersbeestje, gaasvlieg, spinnen) kunnen bladluisplassen op natuurlijke wijze worden beheerst. Hiervoor is kennis nodig bij de akkerbouwers over preventie, nuttige insecten, schadedrempels en gewas- en weersomstandigheden. Het stimuleren van nuttige insecten kan o.a. door het aanleggen van (bloemrijke) akkerranden, het inzaaien van vaste spuitsoorten en ecologisch slootbeheer of andere elementen. Met name bij graan, bieten en aardappelen is hier veel winst te behalen door zowel kennis en bewustwording.
- **Stimuleren gebruik van selectieve insecticiden**
Er is een breed scala aan gewasbeschermingsmiddelen beschikbaar voor het chemisch bestrijden van plagen zoals bladluizen en colorado kever. Naast het stimuleren van natuurlijke plaagbestrijding, kan het winst opleveren om de inzet van en kennis over selectieve middelen te stimuleren. Selectieve middelen doden (vrijwel) alleen de plaaginsecten en behouden de nuttige insecten. Aandachtspunt hierbij is wel: wanneer er – in het geval van bladluizen – helemaal geen bladluizen meer te vinden zijn, hebben de nuttige insecten geen voedsel. Het is dus een precair evenwicht! De colorado kever heeft geen natuurlijke vijand in Nederland, en kan dus alleen door preventieve maatregelen (verwijderen aardappelopslag) of chemische middelen worden bestreden.

8. Afsluiting

Aan het begin van dit gebiedsplan hebben we een aantal doelen geformuleerd waar we middels het gebiedsproces t.b.v. voorliggend gebiedsplan en de veldexperimenten antwoorden op willen vinden. Recapitulerend:

Binnen voorliggend gebiedsplan/ontwerpfase:

- Hoe ziet een regionaal keuzemenu van potentiële maatregelen voor de ecoregelingen eruit?
Op basis van de gebiedsdoelen en draagvlak
- Is er sturing van de geselecteerde maatregelen nodig, en zo ja: hoe zou dit eruit kunnen zien?
- Wat betekent dit voor de rol van het collectief in de ecoregeling?

Bovenstaande vragen zijn in dit gebiedsplan uitwerkt voor de situatie van ANOG. En op het vlak van het regionaal keuzemenu verder uitgewerkt in de deelgebiedsplannen

Praktijkuitvoer 2020 in veldmaatregelen en/of bedrijfsplannen:

- Is het gekozen maatregelenmenu + vorm van sturing uitvoerbaar in de praktijk?
  - o Op bedrijfsniveau: financieel, inpasbaarheid en draagvlak
  - o Op gebiedsniveau: hoe pakt sturende rol uit, wat is er nodig, welk ecologisch resultaat is te behalen?

Deze vragen zullen in de periode na het gebiedsplan in de praktijk worden behandeld.

ANOG heeft met veel enthousiasme aan dit gebiedsplan gewerkt. We hopen dat het ministerie van LNV veel heeft aan onze aanbevelingen en dit mee kan nemen in het te vormen beleid.

Voor verdere uitwerking van de genoemde veldmaatregelen verwijzen we naar de deelgebiedsplannen zand- en dalgrond, en klei.

Bijlage: doelen en maatregelen tabel

Doel – maatregel tabel op basis van bodemtype

De maatregelen zijn gescoord op basis van hoe vaak ze zijn genoemd als kansrijk (en dus bijdragend aan de opgaven) in de gebiedsbijeenkomsten.

Bodemtype	Bodem								Water		Klimaat		Biodiversiteit		Landschap																							
	1.1. Bevorderen gewasdiversificatie		1.2. Verbeteren bodemstructuur en tegengaan verdichting		1.3. Verhogen Organische Stof en versterken bodemleven		1.4. Tegengaan overbemesting		1.5. Vermindering gebruik gewasbeschermingsmiddelengebruik		1.6. Tegengaan veenoxidatie		1.7. Tegengaan erosie		2.1. Terugdringen belasting nutriënten		2.2. Vermindering belasting gewasbeschermingsmiddelen		2.3. water vasthouden om tekorten te voorkomen		3.1. Tegengaan lachgasemissie		3.2. Vastleggen en behouden (bodem)koolstof		3.3. Vermindering gebruik fossiele brandstoffen		4.1. handhaven en versterken algemene en functionele biodiversiteit		4.2. Handhaven en versterken bijzondere biodiversiteit		5.1. Landschapswaarden integreren in landbouwtransitie		5.2. Landschapselementen op perceelsgrenzen herstellen en beheren		5.3. Groenblauwe dooradering verduiken		5.4. Landschap aantrekkelijk en toegankelijk maken	
	1	6	6	0	1	1	0	4	1	4	1	2	1	2	9	0	0	2	1	4	1	2	1	2	4	13	0	3	3	5	3	2	1	3	2	3		
	2	7	3	0	5	4	2	5	6	3	0	3	1	2	4	0	3	3	1	2	4	0	3	3	5	2	4	13	0	3	3	5	3	2	3			
	3	13	9	0	6	5	2	9	7	7	1	5	2	4	13	0	3	3	5	2	4	13	0	3	3	5	2	4	13	0	3	3	5	3	2	3		
	36		23		8		17		11																													
	36		23		8		17		11																													
	36		23		8		17		11																													
	36		23		8		17		11																													

Tabel: het totaal van voorgestelde maatregelen per subdoel door boeren in Oost Groningen

De thema's bodem, water en biodiversiteit leven het meest bij de boeren. Op de kleigrond van het Oldambt ligt de prioriteit op biodiversiteit gevolgd door bodem en water. Op de zandgrond van de Veenkoloniën en Oldambt is bodem een veel terugkomend onderwerp gevolgd door biodiversiteit en water. De maatregelen die in het gebiedsproces zijn ontwikkeld, dragen vaak bij aan meerdere doelen. Bijvoorbeeld: de maatregelen voor verhogen van organische stof in de bodem en de aanleg van akkerranden langs watervoerende sloten als buffer tegen drift dragen tevens bij aan een betere vochtbalans en nutriënten vastlegging.

Een opmerking bij biodiversiteit hierbij is dat het stimuleren van biodiversiteit een mooie ambitie is, maar vaak slecht meetbaar. Kijk je naar welke soorten er oorspronkelijk in het gebied voorkwamen? Of naar de nulsituatie van tegenwoordig? Deels is dit af te leiden uit de provinciale monitoringsprogramma's. Mogelijk dat de biodiversiteitsmonitor hier handvaten voor geeft.

Doelen en maatregelenlijst Klei

Regio: Oldambt																					
Bodemtype: klei																					
Maatregel	GLB Vergroeningsdoelen															Wat moet veranderen					
	Score gebiedsbijeenkomst Beerta	Bodem							Water			Klimaat		Biodiversiteit		Landschap					
		1.1. Bevorderen gewasdiversificatie	1.2. Verbeteren bodemstructuur en tegengaan verdichting	1.3. Verhogen Organische Stof en versterken bodemleven	1.4. Tegengaan overbemesting	1.5. Vermindering gebruik gewasbeschermingsmiddelengebruik	1.6. Tegengaan veenoxidatie	1.7. Tegengaan erosie	2.1. Terugdringen belasting nutriënten	2.2. Vermindering belasting gewasbeschermingsmiddelen	2.3. water vasthouden om tekorten te voorkomen	3.1. Tegengaan lachgasemissie	3.2. Vastleggen en behouden (bodem)koolstof	3.3. Vermindering gebruik fossiele brandstoffen	4.1. handhaven en versterken algemene en functionele biodiversiteit	4.2. Handhaven en versterken bijzondere biodiversiteit	5.1. Landschapswaarden integreren in landbouwtransitie	5.2. Landschapselementen op perceelsgrenzen herstellen en beheren	5.3. Groenblauwe dooradering verdichten	5.4. Landschap aantrekkelijk en toegankelijk maken	
Bokashi ipv drijfmest	1		+	+					+		+	+									Mestwet
Niet Kerende Grondbewerking	3			+			+				+		+	+							Gewasbeschermingsvisie
Ruige stalmest ipv drijfmest	3		+	+					+		+										Mestwet
Compost ipv drijfmest	1		+	+					+		+										Mestwet
(Meerjarige) akkerrand (3m, 6m, 9m) al of niet icm ecologisch slootbeheer	4									+					+	+			+		
Stimuleren eiwitgewassen	3	+													+	+					
Timing van mestaanwenden veranderen	0		+													+					Mestwet
Effectiviteit groenbemesters verhogen	1			+					+												
Aanplant struweel op percelen derden icm insectenmaatregel in bouwplan	4															+			+		
Grasklaver zaaien (planty organic)	0		+																		
Manier van mestaanwenden veranderen (robotisering)	1		+																		
Rustjaar inbouwen	1			+																	
Spuitsporen vastleggen	0					+															
Stimuleren meerjarige gewassen	0												+								
Vogelvriendelijk (winter)graan icm geen sleepslang	2															+					
Zomergraan icm groenbemester (t/m januari)	0															+					
Stroken luzerne laten staan	0															+					
Strokenteelt	0															+					
Toename graanteelt t.o.v. bieten																+					
Overhoekjes en onrendabele grond inzaaien met bloemen	3																			+	

Doelen en maatregelenlijst Zand

Regio: Westerwolde en Veenkolonien													
Bodemtype: zand													
Maatregel	GLB Vergroeningsdoelen												
	Score gebiedsbijeenkomst Beerta	Bodem					Water			Klimaat		Biodiversiteit	
		1.1. Bevorderen gewasdiversificatie	1.2. Verbeteren bodemstructuur en tegengaan verdichting	1.3. Verhogen Organische Stof en versterken bodemleven	1.4. Tegengaan overbemesting	1.5. Vermindering gebruik gewasbeschermingsmiddelen	1.6. Tegengaan veenoxidatie	1.7. Tegengaan erosie	2.1. Terugdringen belasting nutriënten	2.2. Vermindering belasting gewasbeschermingsmiddelen	2.3. water vasthouden om tekorten te voorkomen	3.1. Tegengaan lachgasemissie	3.2. Vastleggen en behouden (bodem)koolstof
												3.3. Vermindering gebruik fossiele brandstoffen	4.1. handhaven en versterken algemene en functionele biodiversiteit
													4.2. Handhaven en versterken bijzondere biodiversiteit
													5.1. Landschapswaarden integreren in landbouwtransitie
													5.2. Landschapselementen op percelsgrenzen herstellen en beheren
													5.3. Groenblauwe dooradering verdichten
													5.4. Landschap aantrekkelijk en toegankelijk maken
Akkerrand met deel wijk of sloot (min. 3m)	3								X	X			X
Akkerrand i.c.m. landschapselement	2												X
Effectiviteit groenbemesters (tagetes en bladramenas) verhogen	3	X	X						X		X		
Niet kerende Grondbewerking	2	X				X						X	X
Compost i.c.m. drijfmest	4	X	X							X		X	
Vaste mest (bovengrondse aanwending)	4	X	X							X			
WW: Sleuven in de lengte i.p.v. in de breedte	0				X			X	X				
WW: Aanleg "buffergeulen"	0				X			X	X				
Spuitsporen vastleggen	2				X	X			X				
Rogge telen na bieten (in koud seizoen)	1	X	X										
Bodembedekking (geen zwarte grond)	1		X				X						
WW: Graan en roggeteelt bevorderen	X	X											
VK: Akkerranden op vaste plekken leggen	1				X				X				
FAB-randen	1												X
Stimuleren groene gewasbeschermingsmiddelen	3								X				
WW: Gewassen weerbaarder telen	1				X								
Ww: Bouwplan i.r.t. slechte gronden	0					X							
WW: Niet langs bomenranden bemesten	1							X					
VK: Spitten i.p.v. ploegen	0					X							
Beplanting in sloten	0						X						
Zomergraan i.c.m. groenbemester	1											X	
WW: Graanstoppel bevorderen	1											X	
VK: Beheren van wijken	0												X
Slechte gronden uit productie nemen	2												